

Föreningen för Västgötalitteratur

Meddelande

År 2008

NR 4

2008-12-10

Spektakulärt miljonfynd i Skarabiblioteket

Vinjettbilden till kapitel med rubriken "Le Capitaine des enfans d'honneur a Cheval" som anspelar på att de unga i Rouen är beredda att gjuta sitt blod för kungen av Frankrike.

Det var i början av hösten som ett storartat fynd gjordes i Stifts- och landsbibliotekets samlingar i Skara. Bakgrunden till fyndet är att Riksbankens jubileumsfond sedan flera år stöder ett nykatalogiseringsprojekt av de omfattande äldre samlingarna i Skara, Västerås och Växjö. Vid katalogiseringen av Skaras 1700-talssamling hittades plötsligt en bok tryckt 1551. Det visade sig vara en veritabel raritet – med ett marknadsvärde på 1,8 miljoner kronor (räknat i dagens dollarkurs 8:18).

Boken har funnits i Skarabibliotekets samlingar sedan 1815, då den tillsammans med över 3 000 andra böcker donerades till biblioteket. Donator var kanslirådet Carl Kämpe. Sedan dess har boken troligen inte lockat mer än någon enstaka låntagare – och ingen har tidigare haft en aning om det höga ekonomiska värdet. Hans Soop har forskat kring boken och delger nu våra medlemmar och läsare information om denna sällsynta boks innehåll.

Föreningen för Västgötalitteratur
Box 325, 532 24 Skara • Tfn 0511-165 40
Plusgiro 59 24 33-7 • Bankgiro 663-2574
E-post: sven-olof.ask@tele2.se
www.vastgotalitteratur.nu

Ordförande: Johnny Hagberg, Järpås. 0510-910 16
jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Vice ordf.: Gerd Ljungqvist-Persson, Od. 033-26 70 04
info@creadiem.se

Skr: Annicka Berggren, Söne. 0510-53 10 01
annicka.berggren@gotene.se

Skattmästare: Sven-Olof Ask, Skara. 0511-165 40
sven-olof.ask@tele2.se

Anders Franck, Göteborg. 031-25 26 82
franck@telia.com

Tore Hartung, Mariestad. 0501-18742
tore.hartung@comhem.se

Ritwa Herjulfsson, Göteborg. 0762-11 40 31
ritwa@herjulfsson.se

Hans Menzing, Skara. 0511-126 43
hans.menzing@telia.com

Göran Ternebrandt, Hällefors. 0591-10159
goran.ternebrandt@telia.com

Clary Winberg, Trollhättan. 0520-748 19
clary.winberg@vgregion.se

Årsavgift 2009: Enskilda medlemmar 100 kr,
Åkta makar/sambor/institutioner 125 kr.

Meddelandet utkommer i februari, juni, augusti och december.

Ansv. utgivare: Johnny Hagberg

Vi hälsar följande nya medlemmar välkomna till föreningen:

Tomas Abrahamsson, Göteborg

Ingemar Andersson, Tibro

Börje Andreasson, Henån

Lars Assbring, Källered

Anders Brogren, Falkenberg

Barbro Falken, Karlsborg

Anita Johansson, Jönköping

Bert Josefsson, Alingsås

Hugo Karlsson, Sättila

Jan Kilborn, Göteborg

Ralf Kristoffersson, Habo

Karl Erik Larsson, Stockholm

Anders Ljung, Västra Frölunda

Christer Nilsson, Skövde

Prof. Agneta Oskarsson, Uppsala

Rolf Ström, Falköping

Margot Svahn, Ulricehamn

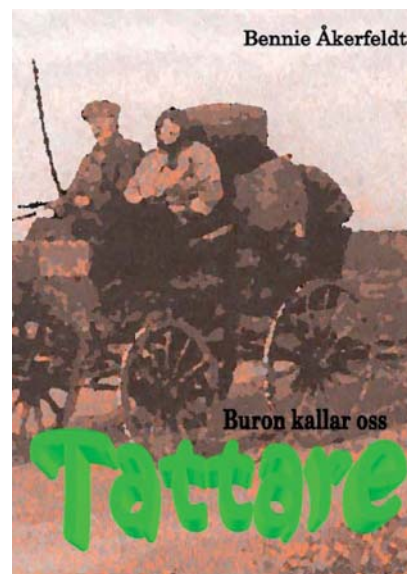
Björn Svensson, Borås

Chlaes Theliander, Göteborg

Mikael Wigforss, Klippan

Bennie Åkerfeldt, Kinna

Buron kallar oss tattare

Buron kallar oss tattare. Så heter en nyutkommen bok om romana, eller resandefolket, denna urgamla invandrargrupp som i århundraden utnyttjats, förföljts och föraktats. Författare till boken är Bennie Åkerfeldt, Kinna.

Utanförskapet kan väl inte illustreras tydligare än genom de händelser som drabbade Bennies egen farmor på tredjedag jul 1915. Då blev familjen mitt i smällkalla vintern bortdriven från torpet de hyrde i Tostared. Detta av en hop fulla bönder som för säkerhets skull också rev och brände ned både hus och ladugård för att "tatera inte skulle komma tebaks".

– De fick 20 minuter på sig att lasta sina tillhörigheter på vagnen, berättar Bennie.

Men det skulle bli ändå värre. Under 20-talets rastänkande, då samhället skulle utrota tatarplågan som den kallades, tvångskastrerades männen och kvinnorna steriliserades.

– Det blev kulmen på 800 års förföljelse av resandefolket, säger Bennie.

Först 60 år senare bad staten om ursäkt och 1999 fick resandefolket, jämte samerna, status som minoritetsfolk.

Men varifrån kom då detta resandefolk? Buden har varit många genom åren. Från att de skulle härstamma från tatarer till att de är en särskild grupp romer som ursprungligen kommer från Indien.

– Man talar också om att de skulle vara en stam som ursprungligen kom från Egypten.

Men till skillnad från romerna, som invandrade under 1800-talet, så har resandefolket funnits i vårt land sedan början av 1500-talet.

– Då omnämns de 1512 som "tatra" i Stockholms stads tänkebok, berättar Bennie Åkerfeldt.

Men det finns också uppgifter som tyder på att resandefolket funnits i Sverige redan på 1300-talet.

Boken **Buron kallar oss tattare** är en skildring inifrån de resandes perspektiv, något som varit möjligt genom de intervjuer Bennie gjort. Men han berättar att han först möttes med viss misstänksamhet från resandefolket, trots att han själv har romanoblod i ådrorna.

Boken om resandefolket är Bennie Åkerfeldts trettonde och den andra, där han behandlar resandefolket.

– Den förra var farfars egen släkthistoria. I denna bok har jag vidgat berättelsen till att handla om folket som sådant, men också berättat om min farmors anfäder.

Lennart Wiel-Hagberg

Bok: **Buron kallar oss tattare** Författare: Bennie Åkerfeldt
Förlag: Vitterleken, 2008

Textil begravningsståt för en man av sin tid

Erik Dahlbergs begravningsfana

Under den svenska stormaktstiden syntes en storskalig ceremoniell pompa och ståt som bland annat tog form i samband med adelns begravningar. Begravningsceremonin kom att fungera som ett redskap för att synliggöra de inblandades anspråk på makt och hierarkisk position.

Vid begravningar konsumerades en påkostad rekvisita där olika framställningar av den dödes vapensköld spelade en central roll. Från omkring 1670 och en bit in på 1700-talet användes i samband med begravningen av män tillhörande den betitlade adeln, det vill säga friherrar och grevar, en speciell typ av praktfullt broderade fanor med heraldiska vapen – så kallade länsfanor. Idag finns omkring ett trettiotal fanor av detta slag bevarade i svenska kyrkor och museisamlingar, flertalet i Södermanland och Uppland. I Västergötland återfinns några intressanta exempel, nämligen tre fanor för greve Magnus Gabriel De la Gardie (d.1686) begravd i Varnhems klosterkyrka och två fanor för greve Rutger von Ascheberg (d.1693) begravd i Christine kyrka i Göteborg.

Sverige var under 1600-talet genomsyrat av ett hierarkiskt tänkande där medborgarna ständigt strävade efter att flytta fram sina brickor i det sociala spelet. Medlemmar av samhällets elit förväntades agera i enlighet med de seder som var förknippade med deras stånd. Det handlade om befästa sin sociala position med en representativ yttre bild. Genomförandet av en ståndsmässig begravningsceremoni med all dess pompa och ståt fungerade som ett redskap för att visuellt markera familjens position. Under 1600-talet ägde de kungliga begravningarna rum i Riddarholmskyrkan i Stockholm och de adliga familjerna följde gärna detta exempel. Detta fick till följd att begravningsakten vanligen ägde rum i huvudstaden varefter kistan senare gravlades i en sockenkyrka på landet i närheten av något av familjens gods.

Kyrkan var en viktig social scen och här ville man visa upp familjen som socknens mest betydelsefulla godsägare. Gravplatsen tog därför ofta formen av ett pampigt äreminne där vapenbilder,

symbolladdade skulpturer och inskriftstavlor användes för att förmedla en imponerande bild av de avlidna familjemedlemmarnas förtjänster. Här berörs en grundläggande tanke; egenskaper ansågs gå i arv och att ära en anfaders bedrifter var att framhålla sig själv. På så sätt kom de dödas symboler att verka för de efterlevande. Den De la Gardieska familjen hade ett stort gravkor i Varnhem och dess utsmyckning förbättrades kontinuerligt under 1600- och 1700-talen. Även Rutger von Ascheberg lät bygga ett eget gravkor i Christine kyrka i början av 1680-talet.

Adelsmannens heraldiska vapen hade ett starkt symbolvärde. Vapenskölden återkommer i många olika former i den adliga begravningsrekvisitan, bland annat på de broderade fanorna, i de så kallade huvudbaneren och anvapen av skulpterat och bemålat trä samt i dekoren på kistan. De broderade länsfanorna var av särskild betydelse. Föremålstypen var under 1600-talets senare del helt reserverad för män av den betitlade adeln och fick alltså inte användas av de adelsmän som saknade en greve- och/eller friherretitel. Fanan som symbol markerade därmed inte bara den dödes sociala position gentemot den ofrälse delen av samhället utan den hade även en hierarkiskt särskiljande betydelse inom adeln som grupp. Fanornas symbolvärde förstärktes av deras fysiska gestaltning där det dyrbara materialet och det professionella hantverket utgjorde en imponerande markering.

Begravningsfanorna har en liksidig dekor broderad med guld- och silvertråd. Broderierna är monterade på fandukar av vitt siden som vanligen är en dryg meter i fyrkant. Dekoren består av den grevliga respektive friherrliga vapenskölden, ofta inramad av två korsade kvistar av palm eller lager samt med en bred bård runt fandukens kanter. Broderiet är uppbyggt av små separat broderade detaljer som utförts mot ett bottentyg av grovt linne och sedan monterats ihop. Uppritade konturlinjer på bottentyget har fungerat som ett stöd för motivet som sedan växte fram i en tolkning med nål och tråd i brodörens händer. Arbetet utfördes efter tecknade förlagor. Dekorens utseende är från och med 1680-talet och framåt mycket likartad i det bevarade materialet och detta kan sannolikt tillskrivas ett inflytande av hovbildhuggaren Burchardt Precht (1651–1738). Precht arbetade i första hand med tillverkning av huvudbaner och anvapen av skulpterat och bemålat trä till begravningarna men räkenskaper och kontrakt visar också att han i flera fall haft i uppgift att göra ritningar och modeller till kistans dekor och de broderade fanorna. De centrala delarna av begravningsrekvisitan kom därmed att få en samstämmig utformning. Efter att Prechts modeller kommit på modet kopierades de av andra hantverkare.

Rutger von Aschebergs två fanor följer ”standardmodellen”. En gradering mellan greve- respektive friherretiteln har markerats genom skillnader i bårdens utförande på de två fanorna. Friherrefanan har en bård med symmetriska växtornament som löper runt fandukens tre fria sidor. Grevefanan kantas istället av en löpande akantusranka med två detaljrika trofégrupper, det vill säga ornament uppbyggda av militära objekt så som hjälm, sköld, värjor, kanoner och fanor, i de två hörnen. Att det varit viktigt att göra en skillnad mellan titlarna syns i bevarade räkenskaper vilka visar på en prisskillnad mellan greve- och friherrefanan, varav den förstnämnda ofta var 600 daler kopparmynt dyrare än den senare. Merarbetet med grevefanans bård och det ökade antalet hjälmar på grevevapnets vapensköldar motiverade sannolikt det högre priset. På fanorna finns också broderade inskriptioner med den dödes namn och titlar.

Genom ett bevarat, skriftligt kontrakt vet vi att Magnus Gabriel De la Gardies tre fanor utförts efter ritningar av Burchardt Precht. Trots detta avviker fanorna delvis från ”standardmodellen”. Exempelvis saknas den aktantusranka som syns i bården på flertalet bevarade fanor. De la Gardies fanor har istället bårder med ett stiliserat blommönster och de korsade kvistarna som vanligen ramar in vapensköldarna saknas på hans friherrefana. En möjlig orsak till fanornas avvikande utseende kan vara att man återanvänt befintliga broderier som kompletterats med nytillverkade detaljer. Ett dyrbart material fick inte förfaras och återanvändning av textilier var ett välkänt fenomen i äldre tid. Broderiets ekonomiska värde var betydande och det krävdes endast några små ändringar för att samma fana skulle kunna användas av flera personer inom samma släkt.

En annan typ av återbruk kunde äga rum efter begravningen. De fanor som inte fick en fortsatt användning som minnesmärken vid graven fick ofta en ny funktion genom att broderierna togs loss från fanan och sattes som dekor på ett antependium avsett att smycka kyrkans altare. På så sätt fick den broderade vapenskölden behålla en fortsatt central placering i kyrkorummet. I Västergötland finns ett känt exempel på detta, nämligen ett antependium i Torpa Stenhus slottskapell. På antependiet finns bland annat en vapensköld som sannolikt kommer från en begravningsfana utförd till greve Jakob Stenbocks (d. 1695) begravning. Ytterligare en likadan vapensköld, sannolikt från fanans andra sida, sitter idag på ett antependium i Björksta kyrka i Södermanland, donerat av Jakob Stenbocks änka Sigrid Magdalena Banér. Skölden på Torpa-antependiet kan knytas till Jakob Stenbocks bror Erik Gustaf Stenbock som låtit göra detta antependium.

Även om det finns begravningsräkenskaper bevarade efter både Magnus Gabriel De la Gardie och Rutger von Ascheberg saknas mer detaljerade uppgifter om fanornas tillkomst. Det vanliga var dock att man kontaktade de olika hantverkarna som skulle utföra rekvisitan omkring en till åtta månader efter dödsfallet. Kontrakten byggde i regel på en uppsättning standardiserade fraser som fastställde varans pris och leveransdatum. Här framgick också vem som skulle ha ansvaret för inköp av material, en uppgift som vanligen tillföll brodören och kostnaden var då inräknad i priset. I några fall syns mer uttalade önskemål från beställarens sida och dessa inriktar sig då framförallt på att betona att man förväntade sig en moderiktig produkt utförd i material av hög kvalitet. Att beställa den broderade dekoren kostade omkring 1200–1800 daler kopparmynt. Därutöver tillkom kostnader för vitt siden till fanduk samt kantfrans och tofsar som skulle monteras hängande vid fanstängen, vilka beställdes från en snörmakare. Snörmakerierna utfördes vanligen i guld- och silvertråd och kunde kosta bortåt 1000 daler kopparmynt. Fanstänger förfärdigades ofta av en snickare och fanspetsar och beslag beställdes hos en smed. Totalkostnaden för en broderad begravningsfana inklusive allt arbete och material slutade vid under 1600-talets senare del ofta på cirka 2500 daler kopparmynt, en betydande summa som motsvarade inköpet av en boskapsbesättning på omkring 150 kor. Begravningsarrangemanget som helhet innebar ofta ett ekonomiskt utlägg på mellan 15000 till 30000 daler kopparmynt.

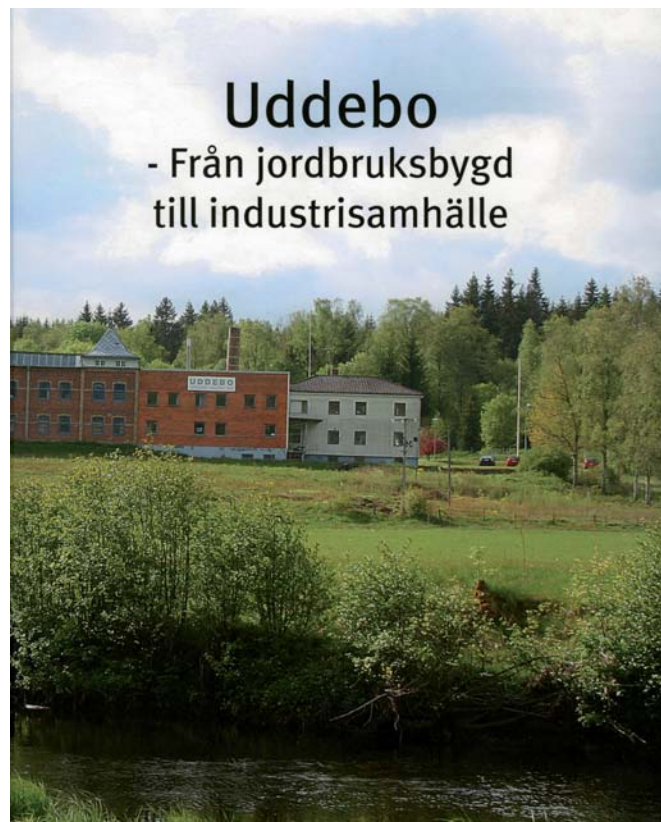
Begravningskicket utgjorde alltså ett forum för textila manifestationer av makt. Manifestationerna tog sig även andra uttryck, exempelvis genom bygghus och sociala umgängesmönster. Begravningsnarrarna prålade att mattas av under 1700-talet inledande årtionden och eliten sökte sig till nya arenor för att manifestera plats. Kvar finns spåren av Pompa funebris.

Cecilia Candréus

Cecilia Candréus är textilhistoriker verksam vid Uppsala universitet. I sin doktorsavhandling *De hädangångnas heraldik: En studie av broderade begravningsfanor ca 1670–1720* har hon skildrat de vita broderade länsfanornas tillverkning och bruk. Studien ingår i projektet *Textila manifestationer av makt under svensk renässans och barock* som finansieras av Vetenskapsrådet.

Uddebo

– Från jordbruksbygd till industrisamhälle.

Uddebo Triåfabrik började sin tillverkning 1879. Bakom företaget fanns August Claeson vars familj kom att sätta sin prägel på samhällets utveckling. Fabriken krävde mycket arbetskraft och det resulterade i att många fick sin utkomst genom fabriken. År 1900 var invånarantalet i Uddebo 119 personer. Samma år tändes också den första glödlampan i samhället. 1903 anlades järnvägen vilket betydde mycket för transporter. Redan 1920 bodde det hela 411 personer i samhället, en ökning 300 personer på 20 år. Uddebo samhälle är nu dokumenterat genom den mycket intressanta bok som här anmäles. På 198 sidor berättas om bygdens historia med en rik bildokumentation. Positivt är att det gamla blandas med intervjuer med invånare som bor i samhället idag. Uddebo ligger vid vägen mellan Svenljunga och Tranemo. Redaktionskommittén för boken skriver: ”Har du någon gång åkt lokaltrafikbuss, tåg, båt, varit i Globen, kanske suttit i väntrummet hos tandläkaren eller jobbat på kontor? Då har du förmodligen suttit på tyg vävt i Uddebo.”

Johnny Hagberg

BÖCKERNAS HUS

antikvarisk bokhandel, Lars Angshed

öppet: mån-fre 10-18, lörd 9-13

Slingvägen 1
Box 100, 549 21 TIDAN

tel: 0500-470052
mobil. 0737-430293

www.boeckernas-hus.se

STADEN
VID HAVET

TORE HAGMAN KRISTIAN WEDEL

UDGIVET AF MÅNEN

Staden vid havet. Fotograf: Tore Hagman. Författare: Kristian Wedel. Utgivare: Bokförlaget Max Ström. 304 sidor med mängder av härliga färgbilder.

1121

Ex 1537

z. 6

för ormbett.

omfru maria red och
josef ledde då kom o-
rot och stach jofef i hä-
len.
Då steg maria å
och blåste med sin ännu
och stöck m3 sin hånne.
(Won sa du ska inte lida ve
eller vänne.
Korsberg a. s. n.

Ritwa Herjulfsdotter

Jungfru Maria

möter ormen

- om formlers tolkningar

Avhandlingen omfattar 292 sidor och kostar 100 kr. Beställning kan göras från föreningen.

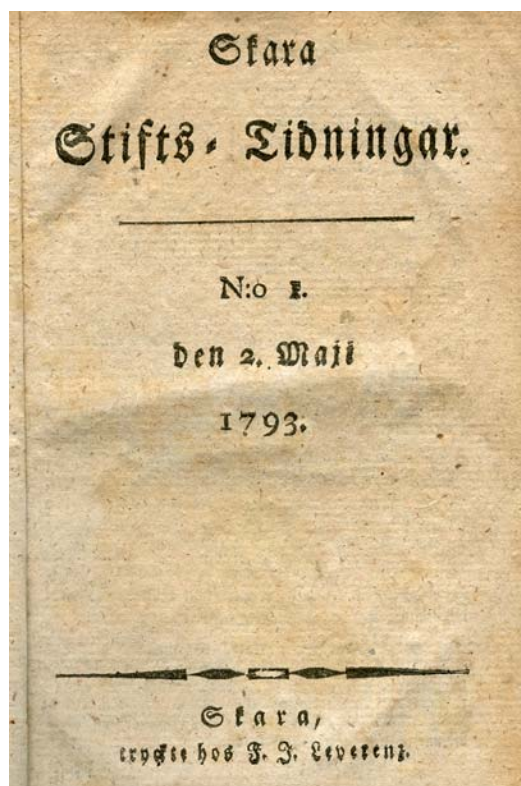
ANTIKVARIAT
LECTURA
TORPA CENTRUM
JÖNKÖPING

Björngatan 17 A · 553 37 Jönköping
Telefon 036-34 04 70 · 036-418 94
Mobil 070-748 83 25

ÖPPETTIDER
Måndag – Fredag 13.00 – 18.00
Lördag 10.00 – 13.00
Andra tider efter överenskommelse

Köper och säljer: böcker, boksamlingar,
vykort, äldre dags- och veckotidningar,
småtryck, broschyrer m.m.

Om kringstrykande tiggare - några notiser ur Skara Stiftstidningar

I Skara Stifts-Tidningar av den 26 juni 1800 var följande infört:

Dagsnäs d. 13 Junii 1800.

Til Skara Stifts-Tidning

För at visa skadeligheten aff för små och otidiga upodlingar: torpare och inhysehjon: Samt en derpå illa grundad folkökning; vil jag til en början anföra några Exempel. Den 12 Junii ankommo 5 tiggare i köld och våta, at de usla barnen, hvilka nyss hade haft kopporna, voro nästan förlorade. Hustrun, med sina 2:ne små, var inhyses under Karstorp (et bondehemman) i Lerdahla i Bergs Pastorat. Hushållet hade förl. Wår flyttat från et Torp under Prästgården (efter uppgift). De 2:ne andra barnen sade sig vara ifrån Oltorpet under trumslagare Bostället på Billingen, äfven i Bergs församling. Hvad oordning – och ännu obarmhärtighet, at låta dessa hafnakna stryka flera mil kring? Hvarföre skola icke alla jordägare vara ansvariga för sina intagningar? – då icke Socknarna kunna föda mer än de allmänna fattiga.

Ofelbart är missväxten skuld til denna nöd – Men hvarföre skal ägaren nyttja dylika dagsvärkare i goda år; men utsända dem på allmänheten i de svåra? Hvarföre upgifva icke vederbörande sådan nöd i tider för Landshöfdingen, at ordning och bergning kan göras? Felet är i allmänhet, at författningarna tillåta, at man får gifta sig och nedsätta sig på för små upodlingar, utan någon annan näring – Som gör at et tiltagande hushåll med flera barn icke årligen väl kan föda sig i goda år – och således ännu mindre i missväxt år. Det är okännedom af effecten, som gör, at man tror på nyttan af en ovilkorlig folkförökning. – *Du gör icke glädjerna myckla, då du gör hedningarna många*, är redan sagt i Skriften; – At med detta förestås en behörig folkökning, är lätt at begripa.

Ifrån drottning Elisabeths tid i England, får ingen Jordbrukare på landet antagas på mindre än ungefärligen 4 tunneland brukbar jord. – Ändock har jag hört citeras Ängland för denna upodlingsfrihet – Men våra Herrar Politici bo merendels i stora Städer – och hafva ofta förlegada kundskaper – tro oss ännu vara i samma folkbrist som strax efter Kung Carl XII:s krig – och känna icke at det är en viss dosis i alt – och at den är ännu Lo-

cal. – Om mina Landsmän ville hjälpa mig med flera uppgifter – så kunde sluteligen detta tjena til något ändamål – så väl för den fattige behövande – som för Policen i landet – Det är rätt besynnerligt at hos Ryssar, Turkar och Chinesare äro inga tiggare – men at de få öfverflöda i det Ortodoxa Sverige – och i det ovärdige Italien – hvarifrån vi til och med fått sjelfva ordet Almosa (eller Limosina).

THAM

En månad senare kommer ett svar till tidningen från Jonas Sundler i Berg. Han skriver:

Huru lite man kan trygga sig vid långväga kringstrykande tiggares berättelser och ogrundade uppgifter, torde följande händelser kunna visa. Långväga kringstrykande tiggare äro gemenligen de, som antingen i sin församling icke äro kände för så fattige, at de där kunna föda sig med bettlande, eller tilförne varit i det välstånd, at de på den ort, där de förut bodt, hafva försyn vid, at af sina känningar, som väl hafva sig bekant, huru de, en del genom lättja och försummelse, en del genom liderlighet och öfverflöd och en del på annat sätt, gjordt sig af sit Goda förlustige. När desse komma på okände ställen äro de mycket oförsynte. De finna då på, och utsprida hvarjehanda osanningar, och mena, at de därmed kunna upväcka medlidande för sig uti sit beträngda och usla tillstånd. Til at uplysa detta, tjena tvenne här följande helt märkeliga och besynnerlige händelser

Den 3:de uti innevarande månad, infann en långväga okänd tiggare sig uti Bergs Prästegård, och sökte Kyrkoherden nog tidigt om morgonen, och var så oförsämnd, at han för honom säger sig vara hemma i Bergs Sockn uti hemmanet Rosendalen, berätta, at han uti sit hus, korrt tilförne, genom stöld bortmist åtskilligt, och ibland annat hatt, strumpor och lifstykke, och begärde, at som han nu hade en mycket söndrig hvit hatt, det Kyrkoherden ville gifva honom en gammal hatt, som han kunde umbära, samt gaf sig an, at heta Anders Jonsson. Men Kyrkoherden, som icke kunde kännas vid hvarken denne man ej heller hans namn, tager Husförhörslängden, at se efter, om han där kunde finnas, och då han ej vad där til finnandes, gifver den kringstrykande sig ut för at bo hos Soldat Rosendahl på Klockarebacken, och som han ej heller där var antecknad, sänder Kyrkoherden efter Klockaren, hvilken, efter noga betraktande försäkrade, at han icke vesste sig någonsin hafva sedt honom hvarpå den kringstrykande var nog djerf, at påstå, det han väl många gånger sedt Klockaren; men som i det samma hände, at väl öfver tjugo dels gårdens egne, dels andre tillkallade arbetare inkommo i samma rum, där denna undersökning blef hållen, til at få sig mat, och ingen af dem alla igenkände honom, så måste han ändteligen vidgå, at han icke hade någon hemvist uti Berg, och at den föregifna stölden var af honom updiktad, til medlidandes upväckande. Och derpå angaf han sig vara född uti Flistad, och hafver sit hemvist i Belefors, uti en Backestuga vid Mockeltorp, hvilken jag för min del håller före vara lika så ogrundadt som det förra.

Den andra, af dessa händelser är den, som enligt Skara Stifts-Tidningar den 26 Jun. 1800 inträffat på Dagsnäs, och som den derifrån d. 13 i samma månad afgifne relation om Hustrun, som med tvenne barn sig där infunnit. Hon har på nämnde ställe berättat, at hennes hushåll hade förleden vår flyttat från et torp under Bergs Prästegård. Med detta är en grof osanning, som hon funnit på, förmodeligen icke til at skada mig, ty dertil hafver hon ingen orsak; utan fast mer til at hjälpa sig och barnen fram genom bygden. Ty som hvar man härstädes har sig bekant, så var hennes man aldrig någon torpare och aldraminst under Prästgården, utan ägde hon i början i arf någon Hemmansdel uti Hemmanet Karstorp, och sedan hon med mannen afhändt sig densamma,

antogo de til brukning frälse hemmanet LarsPehrsgård uti Yttersöra ½ hemman, hvilka de om våren år 1799 lemnade, husbonden ovetande, och flyttade til TrumslagareBostället Olofstorp, hvilket de sistledne vårfrudag öfvergåfvo, och satte sig inhyses hos hustruns moder, som på Karstorp äger et litet undantag af gården. Warande i öfvrigt at märka, at de andra tvenne barnen, som kommo efter, och sade sig vara från Trumslagare Bostället Olofstorp, voro ofvannemnde hustrus egna barn.

Berg d. 10 Julii 1800.

JONAS SUNDLER

Några kommentarer

Skara Stifts-Tidning startade 1793. Det var boktryckaren Frans Jacob Lewerentz som startade tidningen. Den utkom periodvis under 1800-talet. Innehållet var i huvudsak kyrkligt men en och annan övrig nyhet finns också med.

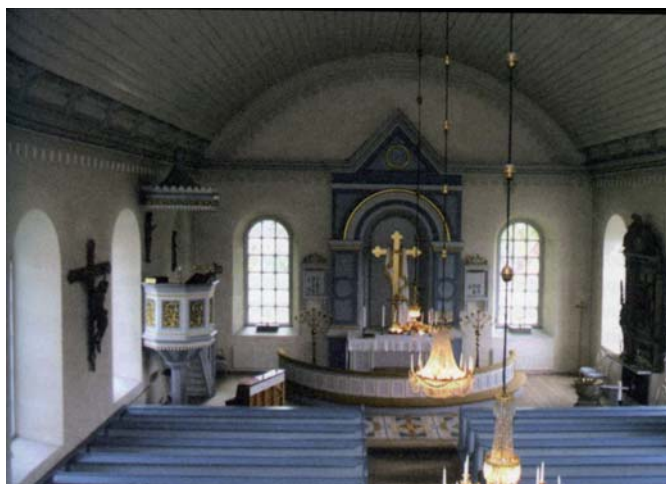
Hovintendenten Pehr Tham var född på Stora Dala den 22/12 1737 och avled på Dagsnäs den 5/8 1820. Han har medverkat med ett flertal artiklar och uppsatser i Skara StiftsTidningar från dess start 1793.

Jonas Sundler var född i Ulricehamn den 8/3 1722. Blev student i Åbo 1745. Han prästvigdes 1754 och blev därefter predikant på Sveaborgs fästning. Sundler blev kyrkoherde i Berg 1771, prost 1785 och avled den 2/2 1803. Warholm skriver om honom i sitt herdaminne:

”Han var en verksam, ordentlig och myndig man. Såsom komminister i Undernäs utverkade han dubbla år åt sig och sin efterträdare. I Berg lät han ombygga moderkyrkan, hvarvid han af egna medel bekostade den ena sidoväggens uppförande. Äfven de öfriga kyrkorna lär han tillbygga och reparera. Intill sitt 80: de år förestod han sjelf pastoralvården.”

Johnny Hagberg

I Skallmeja togs 1800-talet tillvara

Skallmeja, här fick 1800-talet leva vidare

Efter 1800-talet då de gamla väggmålningarna doldes av vit färg, gamla träskulpturer i bästa fall hamnade på kyrkvinden och alla krusiduller som kunde leda tankarna bort från det predikade ordet rensades ut i våra kyrkor så kom en tid då allt det gamla skulle tas fram igen. Ibland gjordes kyrkorna rentav ålderdomligare än de någonsin varit, 1800-talet kastades ut. Men inte i Skallmeja, även om det var nära.

Robin Gullbrandsson anställdes 2004 för att inventera kyrkorna

i stiftet och skildrar här sakkunnigt de många kyrkorestaureringarna under åren 1920 – 1960. Bara under åren 1934 till 1939 restaurerades 78 av stiftets 400 kyrkobyggnader och året 1951 – 1952 återinvigdes hela 25 kyrkor. När det handlade om 1800-talets kyrkor hade arbetena snarast karaktären av nyskapande renoveringar. Ett undantag där var Skallmeja kyrka byggd 1868, även om det också där var på tal att kyrkan anpassades till ett antal gamla föremål från den tidigare kyrkan.

Det var kyrkoherden som månade om bland annat ett triumfkrucifix från 1300-talet, nio altarskåpsfigurer och en barockaltaruppsats. Problemet var att de inte alls passade in i kyrkrummet, men skulle kyrkan ändras efter de gamla föremålen eller var kyrkan värd att bevaras som den var?

Förmodligen bidrog kyrkoherdens bortgång till att valet blev att bevara detta exempel på 1860-talets empire. Kyrkans ursprungliga altarprydnad i form av ett stort draperat empirekors fick vara kvar och den gamla altarpuppsatsen placerades vid ett dopaltare. Till den lösningen bidrog också landsantikvarie Gunnar Ullenius i Skara och Skallmeja blev en av de första kyrkorna i landskapet där värdena i 1800-talets kyrkorum lyftes fram och bevarades.

Arkitekt i Skallmeja var en slättbo, Adolf Niklasson från Södra Kedum på Varaslätten. Han tillsammans med Axel Forssén och Årland Noréen var de flitigaste under detta omfattande renoveringsarbete och står i centrum för boken.

Gullbrandsson redovisar de olika modena när det gällde kyrkorestaureringar där 1800-talet målades över och det mesta av det gamla rensade bort för att ge renoverarna i början av 1900-talet stora problem med att försöka knacka fram övermålade medeltida, och egentligen ovärderliga målningar medan gamla skulpturer och annat letades fram igen.

Oftast tycks det ha varit arkitekter och andra experter som styrde och försökte förverkliga tidens modenycker. Så var det nära att Götene kyrka fick ett torn, Norra Kedums medeltidskyrka fick det. Prästerna hade ibland åsikter medan församlingarna oftast ville slå vakt om det vanda, och om pengarna.

Boken ger många exempel från denna tid då så många av våra kyrkor fick en ansiktslyftning.

Hans Menzing

”Tills du återupprättat helgedomarna”. Kyrkorestaureringar i Västergötland 1920 – 1960. Författare: Robin Gullbrandsson. Förlag: Skara stiftshistoriska sällskap. 206 sidor och rikt illustrerad. Boken kostar 150:-

Västsvenskt kulturmagasin belönat med Publishingpriset

För andra gången har Västra Götalandsregionens årsskrift ;kultur belönats med Svenska Publishingpriset. Välskriven och elegant, sammanfattade juryn i sin motivering sina intryck av det senaste numret av den.

Svenska Publishingpriset delas ut av tidskriften Populär kommunikation och premierar bidrag som ”vid sidan av en god grafisk form och en väljord typografi lockar till läsning tack vare ett tydligt och synligt budskap, ett informativt innehåll, en god målgruppsanpassning och en tydlig identitet.”

;kultur var den här gången nominerad i klassen infomagasin. Priset fick den, förklarade juryn för ”välskrivna texter och elegant utnyttjande av det omfattande bildmaterialet – allt paketerat i ett trevligt format.”

Redaktionen för ;kultur består av Anders Franck (projektledare och redaktör), Magnus Bergström (AD), Ylva Gustafsson och Annika Ottosson, Västra Götalandsregionen, David Björklund, Mats Fahlgren, Susanne Jansson och Pia Naurin. Fotografer representerade i årets nummer är bland andra Albert Wiking, Sören Håkanlind, Kristin Lidell, Håkan Berg och Anna Rehnberg.

Corren på bokmässan

I djungeln av obskyra uppslagsverk, pretentiösa ungdomstidskrifter och ångestbetonade svenska serier fann vi en liten monter där **Skara stiftshistoriska sällskap** hade slagit sig ner. Denna förening, med ett medlemsantal som börjar närma sig 700, har sedan 1992 erbjudit en välkomnande hamn för alla som intresserar sig i stiftets liv och historia. Sällskapet stödjer även forskning och studier rörande Skara Stift. Vad för då denna intressegrupp till bokmässan kan man undra? Jo, det är nämligen så att Skara stiftshistoriska sällskap även sysslar med bokutgivning. Genom åren har de hunnit med att publicera inte mindre än 39 böcker. Som exempel kan nämnas allsköns upplysande verk såsom *Törnekronans samfund* eller *Medeltida Mariaskulpturer i Skara stift*. En spännande titel som sannerligen väcker denna skribents intresse är *Kristusgraven på Kinnekulle*, vilken berättar om diverse märkligheter som inträffat i Skara stift genom åren. Sorgligt nog är just detta verk slutsålt i nuläget.

Den givna huvudattraktionen i Skara stifts sälls kops monter var dock en faksimilutgåva av Skaramissalet, ett verk som ursprungligen kan stoltsera med titeln Sveriges äldsta bok. Själva boken anses vara skriven under 1150-talet och användes under denna tidsperiod som mässbok i Skara stift. Tecken tyder på att den ursprungligen kan ha skrivits i Norge, men originalet finns fortfarande i Skara. 44 pergamentblad är vad som återstår och alla dessa 88 sidor finns återgivna i den tjocka faksimilen tillsammans med översättning, artiklar och tolkningar.

En annan bok som är värd att nämna i samband med Skara stiftshistoriska sällskap är Horae de Domina – Vår frus tider. En bok som ingen mindre än påven själv har förärat ett exemplar av. Detta är ännu en faksimilutgåva, men denna gång av en mindre bönbok. Den var faktiskt den enda bok som hann produceras av det tryckeri som upprättades i Vadstena kloster år 1495, eftersom detta tryckeri brann ned bara ett halvår efter att det upprättats. Originalet till Horae de Domina förvaras på Carolina Rediviva här i Uppsala.

Delade monter med Skara stiftshistoriska sällskap gjorde **Västergötlands fornminnesförening**. Denna något äldre förening bildades redan år 1863, i syfte att bevara kulturminnen och kulturlandskap i Västergötland, samt öka kunskapen om landskapets historia. Föreningen var även delaktig vid utgivningen av Skaramissalet.

Fornminnesföreningen har dessutom gett ut egna böcker, bland vilka en av de senaste går under namnet **En makalös samling**. Den samling som åsyftas är föremålssamlingen på Västergötlands museum, som verkligen är makalös i det avseendet att den innehåller så mycket som 500.000 föremål. Detta gör den till den största samling som något svenskt länsmuseum förfogar över.

En liten bit bort, bland antikvariater, hittade vi **Föreningen för Västgötalitteratur**. Varande mellansyskonet av dessa tre nämnda föreningar bildades den 1962 och dess medlemsantal har sedan dess växt från ödmjuka 20 personer till över 1600. Litteratur från Västergötland är denna förenings gebit och dess syfte är, vilket kan läsas i deras stadgar, att "odla detta gemensamma intresse, till ömsesidigt gagn och till ingens förfång." I detta syfte ger de till exempel ut en medlemstidning på 20 sidor fyra gånger på år, innehållande diverse artiklar och recensioner om både ny och gammal litteratur. I det senaste numret, av vilket ett exemplar finns i redaktionens ägo, kan man bland annat läsa att Johan Gustaf Thuns skissblock, från 1830-talet, är återfunnit. Eftersom skisserna tillkom innan kameran uppfanns är de en viktig tillgång i hembygdsforskning. Dessa vackra bilder kommer att kunna beskådas i en egen bok, med planerad utgivning under 2009. För naturligtvis ger Föreningen för Västgötalitteratur även de ut böcker.

Förutom allt detta sysslar de även bland annat med att organisera litterära utflykter och hålla bokauktioner i Vara tre gånger per år. Föreningen har ju förklarligt nog många medlemmar med stora boksamlingar, varav många är av den åsikten att böcker är viktigt och är något som bör återvinnas. Auktionerna är naturligtvis en ypperlig möjlighet för detta. Utöver detta stöttar föreningen dessutom mycket nytgiven västgötalitteratur och har till och med instiftat ett eget pris, som utdelas till årets vackraste västgötabok. Här är det alltså estetik, typografi och disposition som bedöms, snarare än textinnehållet. År 2006 var det faktiskt inget annat än Skaramissalet som stod på prispallen, något som inte alls förvånar redaktionen, som kan intyga att det onekligen är en synnerligen vacker bok. Årets vinnare var *Doktor Carlanders Göteborg – Folkliiv, sjukdom och död*, av Gudrun Nyberg. För som vi alla vet tillhör ju Göteborg Västergötland och inget annat.

Joakim Sundh

Ovanstående återfinns i *Västgöta-correspongen*, tidskrift för Västgöta nation Uppsala.

ANTIKVARIATET I SKÖVDE

Monica Lindström

Döbelns gata 1

541 50 Skövde

Tel. 0500-41 06 56

Öppet

To-Fre: 10-13, 14-18

Lör: 10-13

Kungligt intåg i Rouen 1550

I augusti i år kunde man i såväl riks- som lokalpressen läsa om ett intressant bokfynd som gjorts på Stifts- och Landsbiblioteket i Skara i samband med en nykatalogisering av bibliotekets äldre bokbestånd. Det handlar om en sällsynt liten fransk bok i kvartsformat på 124 sidor, tryckt av boktryckaren Jean le Prest i Rouen 1551 och illustrerad med 29 träsnitt. Boken är bunden i ett sjuttonhundratalsband vilket förklarar att den återfanns i samlingen av tryck från 1700-talet och inte i den äldre delen av bibliotekets boksamling där den ju rätteligen hör hemma. Enligt en anteckning i boken skall den ha inköpts i Paris 1796 av den i Västergötland kände kanslirådet och boksamlaren Carl Kämpe (1738–1816), bosatt på Kafilås slott där han verkade som informator hos familjen von Essen. År 1815, en kort tid innan han avled, donerade han boken tillsammans med 3 600 bundna volymer till Stiftsbiblioteket i Skara.

I samband med fyndet gjorde man på biblioteket via nätet en undersökning av bokens värde på den antikvariska bokmarknaden. Det visades sig då att boken är en veritabel raritet, känd i ett begränsat antal exemplar och värderad till inte mindre än c. 1,8 miljoner kronor! Kungliga Biblioteket äger ett exemplar som troligen ingått i Carl Gustav Tessins en gång stora boksamling. KB:s exemplar är inte helt komplett, några av de sista sidorna saknas. Vad är det då för bok det handlar om och vad är det som gör den så unik, även bortsett från dess aktningvärd ålder? Bokens långa titel ger delvis svar på frågan:

C'est La Dédiction du Sumptueux ordre plaisantz Spectacles et magnifiques Théâtres dressez, et exhibitez par les citoyens de Rouen ville Métropolitaine du pays de Normandie, A la sacrée maiesté du Très christiens Roy de France, Henry second leur souverain Seigneur, Et à Très illustre dame, Madame Katherine de Médicis, La Royne son épouse, lors de leur triumpphant ioyeulx & nouvel aduenement en y cette ville, Qui fut es iours de Mercredy & Ieudy premier et secondiours d'Octobre, mil cinq cens cinquante, Et pour plus expresse intelligence de ce tant excellent triumphe, Les figures & pourtraictz des principaulz aornementez d'iceluy y sont apposez chacun en son lieu comme l'on pourra veoir par le discours de l'histoire. (Fri översättning: "Detta är berättelsen om de överdådiga och underhållande arrangemang och magnifika scenerier som arrangerades och framställdes av medborgarna i staden Rouen, huvudstad i Normandie, till ära för Hans Allra kristligaste Konung av Frankrike, Henrik den andre, deras suveräne härskare, och hans gemål den mest ryktbara Drottning, Madame Katarina av Medici, vid deras nyligen inträffade glädjerika och triumferande intåg i denna stad, som inträffade onsdag och torsdag den förste och andre oktober, år ett tusen femhundra och femtio. Och för att ytterligare ge uttryck för förståelsen av denna lysande triumf är de främsta av de symboliska scenerna och de agerande var och en återgivna på det ställe där man kan återfinna dem i beskrivningen av händelseförloppet").

Boken handlar alltså om det franska kungaparet Henrik II:s (1519–1559) och Katarina av Medici (1519–1589) högtidliga intåg i staden Rouen, huvudstad i landskapet Normandie, och

Tre av de sex rikt utstyrda elefanter som deltog i intågsprocessionen

det mottagande som stadens innevånare beredde de höga gästerna. Intåget ägde rum onsdagen och torsdagen den 1 och 2 oktober år 1550. Att det rörde sig om två dagar förklaras av att onsdagen var avsedd för kungens intåg, torsdagen för drottningens. I majestäternas följe fanns också äldste sonen, den endast sexåriga *dauphin*, sedermera kung Frans II, och hans trolovade, den åttaåriga Maria Stuart som trots sin ringa ålder redan då var regerande drottning av Skottland. Med i det kungliga foljet fanns också två skotska adelsmän, den femåriga Henry Stewart, Earl of Darnley, som i sinom tid skulle bli Maria Stuarts andre make, samt James Hepburn, Earl of Bothwell, som även han längre fram skulle komma att spela en avgörande roll i drottningens liv. Det var ett intåg som kännetecknades av stor prakt och kantades av ett otal festliga och påkostade arrangemang, allt till de höga gästernas ära. Bokens tillkomst förklaras av att man införde omvärlden och eftervärlden sig boken till kategorin *festival-litteratur* ("festival books"), alltså tryckta alster med uppgift att dokumentera solenna händelser inom 1500- och 1600-talens furstefamiljer som kröningar, bröllop, dop, begravningar, och, som i det nu aktuella fallet, högtidliga och triumfatoriska intåg i städer inom eller utom det egna landet. Under den aktuella tidsperioden publicerades i Europas kulturländer ett mycket stort antal böcker av det slaget, på såväl latin som på olika levande språk, alltifrån enkla pamfletter till stora folioverk illustrerade med praktfulla kopparstick. Som exempel bland många andra kan nämnas skildringen av kejsar Karl V:s högtidliga intåg i Antwerpen 1549, ett evenemang som drog väldiga kostnader och följaktligen uppväckte antwerpenbornas stora missnöje – de var ju de som fick stå för fiolerna! Inom parentes kan nämnas att det var just den sortens litteratur som vår egen kung Erik XIV var angelägen om att införskaffa

till Stockholm när han 1560 stod inför uppgiften att regissera sin fars begravning och sin egen förestående kröning. Därvid var det framför allt ceremonielet vid det franska hovet, liksom vid habsburgerhoven i Wien och Madrid som intresserade honom.

Den aktuella boken är uppdelad på flera kapitel som var och ett ingående berättar om intågets olika faser och påkostade arrangemang, allt illustrerat med pedagogiskt utformade träsnitt. Låt oss med hjälp av några av dessa träsnitt följa processionens gång. Den första illustrationen visar den triumfbåge som uppförts strax utanför staden och som det långa tåget hade att passera genom, i den beskrivande texten kallad *L'arc triumphal du Roy*. Det var från denna triumfbåge som kungafamiljen och deras gäster bevittnade det ståtliga intåget. Triumfbågar och äreportar hörde till de obligatoriska inslagen i dessa sammanhang och var ofta formade efter antika förebilder. De utgör exempel på vad konsthistorikerna brukar kalla *tillfällighetsarkitektur* vilket innebär att de mestadels var tillverkade i trä och annat förgängligt material och således avsedda att stå endast en kortare tid. Det tredje träsnittet i ordningen har titeln *Le Char de Renommée*, alltså "Ryktets vagn", och är den första i raden av de tre triumfvagnar som deltog i processionen. Den dras av fyra bevingade hästar. På en rikt utsirad tron sitter *Fama*, ryktets gudinna, som genom att blåsa i sin långa lur basunerar ut inför omvärlden den franske kungens storhet. Därefter följer ett stick med ryttare i praktfulla rustningar med kronor eller plymförsedda hjälmar på huvudet och lansar i handen. Hästarna är utstyrd med tunga schabrak med kungens namnchiffer. Här handlar det om *Les prédécesseurs Roys de France*, alltså om kung Henriks föregångare på tronen, hans anfäder om man så vill. Så följer en rad bilder som visar andra inslag i den långa intågsprocessionen, däribland trumpetare, ett antal kvinnor som sjunger en hymn till kungens ära, soldater med vajande standar samt en grupp civilklädda män och kvinnor med sammanbundna händer, representerande fångar som måst underkasta sig den segerrike konungen av Frankrike. Två träsnitt avbildar vardera tre stora elefanter utstyrd med praktfulla schabrak med det kungliga namnchiffret – tydligen deltog sex riktiga elefanter i processionen! Såväl fångarna som elefanterna visar att man vid planläggningen av kungafamiljens intåg nog följt de antika, klassiska förebilderna. I de segerrika romerska fältherrarnas och kejsarnas triumftåg utgjorde såväl krigsbyten i form av dyrbara föremål som kedjade fångar och allehanda exotiska djur, inte minst elefanter, markanta inslag.

Så följer *Flora*, växlighetens gudinna, med två av sina nymfer, föregångna av sex musikanter. Omedelbart därefter är det så dags för kungens entré. Det visas på ett dubbelsidigt träsnitt (nr 18 i ordningen) betitlat *Le char d'Heureuse fortune*, "Den rika lyckans vagn", med kung Henrik på sin tron med spiran i ena handen och en palmkvist i den andra. Bakom honom ses en bevingad och lagerkransad man som föreställer *Honor*, Åran, och som håller en krona över kungens huvud. Framför majestätet ses delar av hans familj, klädd i tidstypiska dräkter. Triumfvagnens sidor pryds av rustningsemlen, lejonansikten och sköldar med de franska liljorna. Omedelbart efter kungens triumfvagn följer så den unge *dauphin*, kronprins Frans, på sin rikt sadlade häst. Här får vi räkna med att det handlar om en "stand in" för den sexårige prinsen, en vuxen man till häst som fick representera tronföljaren. Under bilden kan man läsa ett ståtligt poem till prinsens ära.

Ytterligare några av bokens bilder förtjänar att uppmärksammas. På sidan 40 (bild nr 23 i ordningen) återges ett dubbelsidigt träsnitt betitlat *Figure des Brésiliens* där motivet utgörs av ett brasilianskt landskap befolkat med landets urinnevännare. Dessa avbildas som vildar, hel- eller halvnakna. I vänstra bildfältet ses en klippig kust med några båtar som närmar sig utifrån havet. I förgrunden utkämpas en strid mellan män utrustade med spjut, klubbor, sköldar och bågar. I en hängmatta ett stycke därifrån ses ett kronprytt par, till synes inbegripet i en öm tete-à-tete. Under hängmattan ses några nakna män och kvinnor med blomsterkransar på huvudet utföra en sorts ringdans. I bakgrunden står två primitiva hyddor i brand. Bilden beskrivs noggrant i den åtföljande texten som

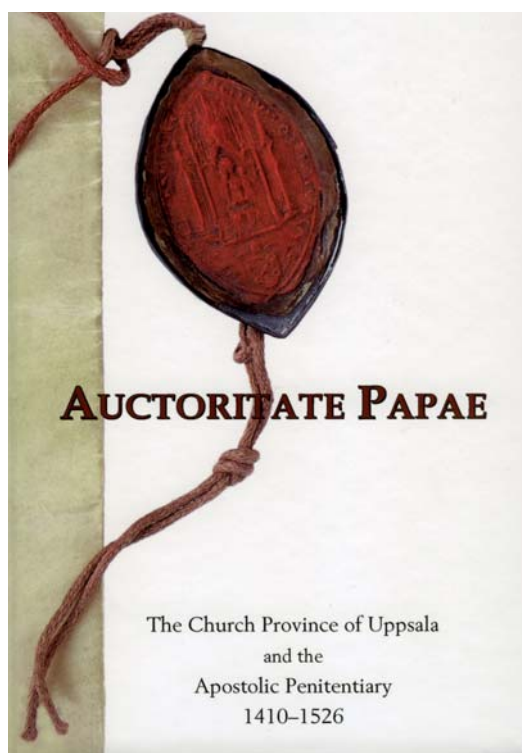

Utsnitt av sticket med Brasiliens urinnevännare

också antyder att den återger en scen, ett skådespel eller en sorts pantomim, som uppfördes på ett fält utanför Rouens ringmur och som kunde beskådas av kungafamiljen och andra deltagare i processionen. Bland de medverkande aktörerna förekom enligt texten även några riktiga brasilianare. Bakgrunden är naturligtvis samtidens intresse för primitiva utomeuropeiska länder och folkslag, ett intresse som följde i spåren av tidens upptäcktsfärder till Sydamerika. Brasilien var vid denna tid koloniserat av Portugal, men även Frankrike riktade sina intressen mot landet och kom därigenom i konflikt med portugiserna. Det aktuella träsnittet ger alltså en glimt av fransmännens koloniala anspråk vid den aktuella tiden, och därmed även indirekt deras intressekonflikt med portugiserna.

Det var inte bara den yttre uppläggningsen av det högtidliga intåget som var kopierat efter antika förebilder. Även den grekisk-romerska mytologins och de klassiska hjältesagornas mångfald av gudar, gudinnor, heroer och hjältar mobiliserades för evenemanget. Gudinnorna *Fama* och *Flora* har redan nämnts. När processionsdeltagarna passerade bron över floden Seine blev de vittnen till ett praktfullt skådespel. Vid brofästet hade man byggt upp en konstgjord klippformation befolkad av män och kvinnor som föreställde de nio muserna som muciserade på olika instrument, Orfeus spelande på sin lyra (på träsnittet snarare en harpa!) och Herkules kämpande mot den fruktade månghövdade hydran. Även ute i floden utspelades enligt träsnittet livfulla scener. Här uppfördes en vattenfest, en *Triomphe de la Rivière*, en Flodens triumf, med Neptunus i sin vagn dragen av två sjöhästar och tritoner och nereider som rider på delfiner. När så processionen passerat bron och kommit in i stadens centrum mötte en praktfull triumfbåge, på träsnittet kallad *La Figure de l'âge dor*, symboliserande *guldåldern* och som upptill kröntes av två sibyllor som på en månskära bär en man föreställande den gamla romerska fruktbarghetsguden Saturnus som skall ha regerat över jorden under Guldåldern.

Så formades kungafamiljens högtidliga intåg i Rouen i oktober 1550. För stadens innevännare var det en händelse av första rang, väl värd att dokumentera i bokform inför omvärld och eftervärld.

Auctoritate Papae

The Church Province of Uppsala
and the Apostolic Penitentiary 1410-1526

Detta är en mycket intressant dokumentsamling som Riksarkivet har givit ut. Den handlar om ärenden som har gått till Rom för att kyrkolagmässigt avgöras där. Det är ett flertal dokument som har anknytning till Skara stift som här återges. Bland annat kan nämnas ett dokument från den 7 juli 1481 där kyrkoherden Sweno Beronis i Svenljunga är anklagad för att efter ett bråk ha stuckit ned en tjänare så att denna var nära att dö.

Breven är latinskt transkriberade och har även en informativ engelsk sammanfattning.

Boken omfattar 520 sidor och kan beställa genom Riksarkivet.

Johnny Hagberg

MATS REHNSTRÖM
Rara böcker, bibliografi & handskrifter

**ANMÄL DIG FÖR ANTIKVARIATETS
NYHETSBREV**

- De skickas till abonnenterna via E-POST
- Nyhetsbrevet distribueras i PDF-FORMAT
- De utkommer med en till två veckors mellanrum.

ANMÄLAN GÖRS ANTINGEN VIA E-POST:
rehnstroem@svaf.se

ELLER VIA FORMULÄRET PÅ VÅR HEMSIDA:
www.matsrehnstroem.se

✂

Borås revyhistoria på pränt

- Det har tagit tid men det har varit ett fantastiskt roligt arbete, säger Leif Danielsson om sin första "egna" bok, *Plats på scen – några nedslag i Borås revyhistoria*. Leif Danielsson, flyhänt reporter på VD och BT under så där 35 år, har tidigare medverkat som skribent/författare i tioalet böcker tillsammans med andra.

Nej, något heltäckande uppslagsverk över den lokala revyhistorien är det inte som han presterat, utan just nedslag. - Det har varit svårt nog ändå. Många av dem som var med förr är ju borta nu, säger Leif Danielsson. Boken omfattar nästan 100 sidor lokal revyhistoria, och 90-talet bilder – till en stunds glad och nöjsam läsning, som han skriver i efterordet.

Frans Håkansson, skomakarmästare, är den förste revykungen som presenteras i boken. Och vi måste gå nästan 100 år tillbaka i tiden för att hitta honom. Flera av hans aktörer tillhörde "Lugnets amatörer", ett gäng teatersugna godtemplare!

Den förste "riktige" revykungen var Thorsten Carlsson, som skrev sin första revy 1921. Han var flitig till 1933 och fick ett "återfall" 1957. Sedan kommer de på rad, Lars Helander, Curt Peterson, Harry Alexandersson, samt Eva och Göran Stenbäck.

Leif glömmer heller inte de lokala aktörerna som Jarl Borssén, Mairon Sigge, Charles Oscarsson, Gösta Hademo, Curt "Plätis" Andersson, Henning Bruno, Eric "Hamsterlund" Andrén och Evy Asp, som exempel.

Nykterhetsrörelsens betydelse för det lokala revylivet genom åren berättar han också om, liksom om Plats för oss och Sjuhäradsparaden.

För att en revy ska kunna bli verklighet krävs många fler än aktörerna på scenen, och dessa viktiga personer som aldrig syns har Leif Danielsson också lyft fram. Han berättar om regissören Sonja Gube, om musiker som Lasse Landegren och Erik Christensen, Jiji Sahlstedt-Torsvik som kanske betytt mest för dansen vid revyerna i Borås. Och scenograferna. För att nämna några.

För att kunna spela revy krävs en scen. Och det var på Bergsäter det började 9 juli 1910. 1937 revs anläggningen. Teatern i Stadsparken, Engelbrektskolans aula, Folkets park, Folkets hus, Bäckängsskolans aula, Folkan, Röda kvarn, Hemgården, Åhaga och Borås stadsteater är andra scener som presenteras.

Och på dessa scener har naturligtvis spelats revy av andra än lokala aktörer. Karl Gerhard gästade ofta Lars Helander, liksom Git Gay och Douglas Håge, Lasse Krantz, Zarah Leander, Arne Hülpers, Sten Åke Cederhök, Siv Ericks, Ernst Rolf, Povel Ramel, Gösta Bernhard och Lasse Brandeby är då namn som nämns.

Göran Glans

Plats på scen – några nedslag i Borås revyhistoria.
av Leif Danielsson

Bert Moberg
Antikvariat

Alltid minst 20.000 böcker i affär och lager.
Sökserve av böcker.
Köper böcker, större boksamlingar
samt gamla svenska bykort.
Korrekt bärdering
Österlånggatan 21, Borås • Tel 033-13 02 50
Öppet: månd-fred 13-18, lörd 10-13

Hans hjärta vilar nära Skitköping

Källands Råda kyrka, här vilar nog skaldens hjärta

Idag är han på sin höjd känd för att nästan ha skrivit Mors lilla Olle, men på 1800-talet var Wilhelm von Braun en av de mer lästa och omtalade, för att inte säga utskällda poeterna. Han drev nämligen hejdlöst med överheten inklusive kungen, och på sådant var det snudd på dödsstraff på den tiden, i vart fall socialt.

Wilhelm von Braun föddes i västgötska Kölingared, ligger begravd i Uddevalla men hans hjärta finns på kyrkogården i Källands Råda utanför Lidköping. Där vilar hans älskade Ebba, kusinen från Björnegården, som dog alltför ung och bara blev hans i dikterna. Familjearvet tvingade honom att bli officer, till och med han själv insåg att han var oduglig i den rollen.

Drev med allt

Enda glädjen han hade av militärlivet var att han fann många oemotståndligt komiska figurer att visa upp i sin diktning. Men ännu idag är det nog olämpligt att driva med den egna översten, i tidigt 1800-tal var det närmast livsfarligt för karriären. Och idag är det väl ingen som höjer ens på ögonbrynen inför en smådedikt kring det förhållandet att en större del av svenska officerskåren bara hade en merit, ett fint adligt namn. Då var även det snudd på dödssynd. För att inte tala om hur förskräckligt det var att skoja med kungen.

Pappa var överstelöjtnant och sonen Wilhelm lyckades kravla sig upp till löjtnant innan han övergick till att bli ambulerande litteratör. Utöver skämten med militära kolleger prisade han eldigt sin vackra kusin i dikter som väl känns rätt pekoralistiska idag:

*Fröken Ebba vare ärad
av var löjtnant uppå stat!
Hell dig, ros av Källands härad
och i Råda pastorat!*

Fast ofta kallar han henne Hilma i dikterna, de ansågs nämligen lätt oanständiga för sin tid. Idag letar man förgäves efter minsta spår av oanständighet.

Ständigt pank

Wilhelm var sjuklig och än värre blev det när den älskade Ebba rycktes bort redan i 23 års ålder. Han hade ständigt penningproblem trots att han tjänade en hel del på sin diktning. Han lär rentav i desperation ha funderat på att stjäla kyrksilvret i Källands Råda kyrka, men avstod med tanke på släkten på Björnegården i Råda. Han gjorde sig gärna till ovän även med vänner, så uppskattades det förstås inte av ortsborna när han kallade Vänersborg för Jämersborg och Lidköping för Skitköping.

En gång var hans skillingtryckliknande visa om hjälten från Trettioåriga kriget, Olof Silfverlood, mycket populär i vart fall kring Hunneberg där han skall ha vuxit upp. Moderna forskare har visat på att det mesta i dikten är fel. Dessutom hyllas han för att ha skrivit en förlaga till Alice Tegnér's visa Mors lilla Olle.

I övrigt har nog tiden runnit ifrån hans diktning vilket inte hindrar att han har ett eget litterärt sällskap som gärna samlas i Årås kvarn i Kölingared. Till bokmässan 2004 lanserades rentav en punsch till Wilhelms ära, en något tvivelaktig hyllning kanske med tanke på att han hade klara alkoholproblem. Och för en modern läsare står det klart att von Brauns liv är mer spännande än hans dikter.

Nu presenteras han dessutom i en bok, en riktigt bra bok dessutom. **Den glade skalden. Wilhelm von Braun** (1813 – 1860) heter den. Författare är Torbjörn Stålmarch och Carlssons förlag har gett ut den 287 sidor tjocka boken. Så om det tillåts mig så skulle jag vilja mana: Strunta i Wilhelm von Brauns dikter, de har inte tålt tidens tand, men läs boken om honom. Wilhelm von Brauns liv är mer fängslande än hans litterära produktion.

Hans Menzing

Västgötajul

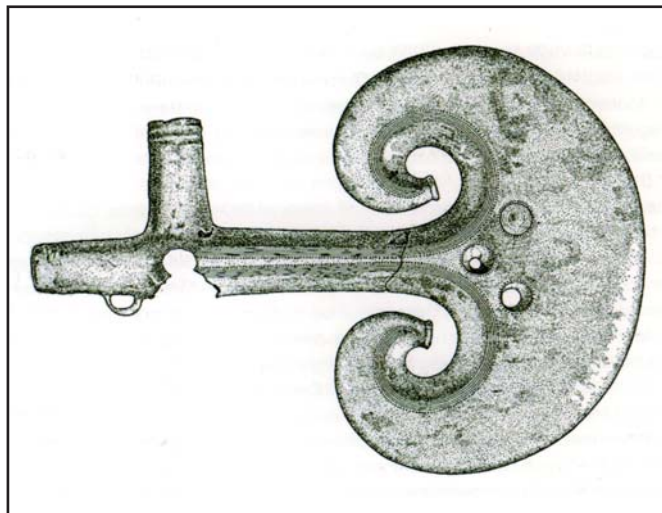
TANKELÄNKENS JULTIDNING 2008

77:e årg. Pris: 40 kr

Västgötajul har utkommit och kostar 40:- och beställes genom Föreningen för Västgötlitteratur.

Vänersborgs Söners Gille har utkommit med sin sjuttiosjunde årgång. En intressant artikel författad av Bengt O.T. Sjögren handlar om vår förre Hedersledamot, professor Sven Blomgren. Blomgren skulle i år ha fyllt 100 år. Årsskriften omfattar 120 sidor och kan beställas genom Carl-Viking Wahlin 0521-134 00.

Kultyxan från Galstad i Vårgårda

Skall man forska i fornhistoria, bör man inte i första hand starta utgrävningar utan i stället ägna sig åt museimagasinens samlingar. Ungefär så uttryckte sig Björn Ambrosiani en gång i tiden. I museimagasinen finns många fynd, som inte är beskrivna i den vetenskapliga litteraturen, och ännu fler, som är högst ofullständigt beskrivna. En flitig museiman, som med uppoffringar för egen del gjorde vad han kunde för att råda bot på detta, var Jan Eric Sjöberg, under omkring fyrtio år intendent vid Göteborgs arkeologiska museum, vars samlingar nu ingår i Göteborgs Stadsmuseum. Sina sista krafter ägnade han åt en märklig bronsyx från Galstads by i Tumbergs socken och Vårgårda kommun. Sjöberg hann att avsluta korrekturläsningen, men därefter avled han hastigt. Västsverige har förlorat en ovanligt kunnig och omdömesgill forskare och museiman.

Nu föreligger en mycket vacker bok med många vältagna och ibland närmast konstnärliga färgbilder. Den heter "Offerfyndet från Galstad" och har utgivits av Göteborgs Stadsmuseum. Boken omfattar 101 sidor, som är lättlästa, vetenskapliga och – tack vare illustrationerna – även sevärda. Jan Eric Sjöberg har – som vanligt – utfört ett gott arbete av bestående värde. Detta blir en lämplig presentbok och julkapp.

Vill man inrikta sig på fynd av ett visst slag, bör man alls inte starta utgrävningar utan hålla sig till museimagasinen. Bronsyxan från Galstad i Vårgårda kommun är ett utmärkt exempel på denna sanning. Det är en mycket påkostad yxa av sällsynt slag, och Vårgårda tillhör inte de kommuner, där man skulle ha förväntat sig att göra ett sådant fynd. Västergötland har visserligen gott om bronsåldersminnen av stort värde, men några sådana är inte kända från Vårgårda utöver yxan och bronsringarna, som hittades tillsammans med yxan. Fyndplatsen, ett grustag i Galstads by, kan sätta myror i huvudet på vem som helst. Det är betecknande för Jan Eric Sjöberg att han inte drar till med några vilda gissningar.

Sjöberg inriktar sig på de frågeställningar, som kan besvaras med god sannolikhet. Först av allt: Vad är detta för slags yxa? Det märkliga är, att yxan huvudsakligen består av lera. Endast ett millimetertunt ytskikt består av brons. Skulle man ha huggit till med denna yxa, hade den gått sönder i första hugget. Den kan alltså inte ha varit ett redskap eller ett vapen. Har den varit en ren prydnad på väggen eller en ceremoniyxa? På flera hållristningar finns män med yxor av detta eller liknande slag avbildade. De lyfter yxorna högt som om de vill att yxorna skall synas så bra som möjligt. Ingenting tyder på strider. En avbildning visar två sittande män med yxor, och även två statyetter av män med yxor visar sittande män. Dessa sittande män är alldeles avgiort inte några kämpar. Yxor av detta slag måste alltså vara kultyxor

eller ceremoniyxor.

Denna slutsats drog forskarna redan från början. Jan Eric Sjöberg instämmer och kan ytterligare underbygga den. Han gör många värdefulla iakttagelser. Ju mer man vet ju mer ser man, och Sjöberg vet mycket. Vilka ceremonier kan yxan ha använts till? Det vet vi inte. Sjöberg gissar sig inte fram, och han avstår från att koppla ihop bronsålderns föreställningsvärld med det lilla, som vi vet om vikingatidens hedniska gudsdyrkan. (Vår kunskap om vikingatiden är för övrigt huvudsakligen nedtecknad efter hednatiden, vilket gör allting ännu svårare.) Sjöberg gör helt rätt. Han kan tidfästa yxan till 900-talet före Kristus, vilket innebär att inte mindre än 1 600 år skulle förflyta innan vikingatiden började. Däremot kan han påvisa, att man ofta finner två bronsyxor på samma fyndplats, och att två yxor också brukar avbildas tillsammans. Varför är det så? Det vet vi inte. Yxan från Galstad i Vårgårda hade dock – så vitt vi vet – inte någon annan yxa bredvid sig i gruset. Här finns ytterligare en gåta att fundera över. Sjöberg håller sig till det som vi vet och med stor sannolikhet kan sluta oss till. Därför behöver han andra fynd att jämföra yxan med. Han går in på de andra fynden av sådana bronsyxor, och därför har hans bok stort värde för internationell arkeologisk forskning. Jan Eric Sjöberg har avslutat sitt livsverk på ett värdigt sätt.

Lars Gahrn

Nya dikter på västgötska

Dialekterna lär ju vara på väg att försvinna, men än är det lätt att t ex höra skillnad mellan en värmlänning och en smålänning. Sedan länge har det också skrivits berättelser och dikter på folkmål. Västgötskan är inget undantag, garnhandlaren i Falköping, John "Jönn" Liedholm och Edvin Svantesson, konsumföreståndaren i Saleby är sedan länge kända för sina mästerliga diktsamlingar, där de virtuost behandlar sin barndoms folkliga och mustiga språk.

Lagom till jul har de nu fått ännu en efterföljare, han heter Bo Carlson och är från Mullsjötrakten. Känd är han sedan länge under pseudonymen Bosse i Pinnahemmet och har skrivit vers till lokalrevyer och till olika evenemang i bygdegårdar, till kalas och fester. Nu har han samlat nytt och gammalt och gett ut en bok med namnet **På söffelöket** och fått den illustrerad av Leif Holgersson, känd konstnär boende i Broddetorp.

Dikterna handlar om vardagliga händelser och speglar livets skiften, om slit och släp, om helg och söcken och om personer som författaren mött. Det västgötska idiomet är väl återgivet och förstärker den underfundiga ironi som återfinns i många dikter. En viss samhällskritik förekommer också ofta som i dikten Apparater. Slutstrofen lyder så här:

När da'n har gått å du har sparat kraft och energi,
å ätet å den microvärmde maten.
Då ä dä dags å dra te närmsta gymnastikeri,
å få motion mä roddarapparaten.

Dikterna är läsvärda och småroliga, men når inte den klass som föregångarna och mästarna från Falköping och Saleby visat prov på. Leif Holgerssons akvareller ackompanjerar väl dikterna, de är både vackra, färgstarka och roliga.

Tore Hartung

Bo Carlson ; **På söffelöket**. Dikter på västgötamål. Illustrationer av Leif Holgersson. 83 s. Boken kostar 150:- + ev porto 30:-. Plusgiro 59 24 33-7.

”Pennans Enfallighet”

Om komministern i Tanum och Lur

Titelblad till Elfströms äldsta almanacka 1703. Det var då han reste till Lund för att studera. Man kan skönja hans namnteckning efter årtalet, P. L. Elfström och även svagt längst ner under tryckarens namn.

I Axel Emanuel Holmbergs *Bohusläns Historia och Beskrifning*, som utgavs 1842–1845, kan man läsa följande om prästerna i Tanum:

Petrus Elfstrand, omnämnd 1711 såsom i godt förstånd med de infallande Norrmännen, men måhända den- samme som *Petrus Elfström*, hwilken dog år 1732 såsom comminister i Tanum.

I C. W. Skarstedts arbete *Göteborgs Stifts herdaminne 1878–1885*, ny uppl. 1948 kan man läsa följande:

Peter Elfström. Student i Lund 1703. Prästvigd i Skara 1711 till komminister här. [Tanum]. Död 1732. Skall ha blivit arresterad för dansk-norska sympatier. Gift med Anna C. Rathe. En son se nedan.

Som synes ganska magra uppgifter om en mycket märklig präst i Göteborgs stift.

Denne Peter Elfström var född den 12 mars 1676 i Kungälv enl. egen anteckning i 1703 års almanacka. Elfström har dessutom i samma almanacka antecknat att fadern dog 1680 och modern 1710.¹ Tyvärr uppger han inte föräldrarnas namn. Faderns namn är alltså okänt men modern hette *Catarina Fagerdahl* och var dotter till kyrkoherden i Säve *Peder Ericsson Kongellius*, död 1682. Elfström har skrivit sitt namn i 1703 års almanacka: **P:L**:

Elfström varav man kan sluta att bokstaven **L** står för faderns förnamn, kanske *Lars*. I almanackorna nämner Elfström ofta att han skrivit brev till sin syster *Carin* och klockaren *Jacob Gustafsson* i Kungälv, som var gift med hans faster och uppges heta *Börta Larsdotter*. Härav kan man kanske påstå att Elfström fader hetat *Lars*. Att modern tillhörde släkten *Fagerdahl* framgår bl.a. av att Elfström 1714 kvitterar arv efter sin moster *Christina* som dött 1710. Hon hade varit gift med kyrkoherde *Nils Oberberg* i Tossene. Namnet Elfström tog han när han skrevs in som student vid Lunds Universitet 1703.

Elfström skrevs in på Göteborgs Gymnasium 13/9 1695 under namnet *Petrus Mikrydorus* (grek. liten gåva). Åren 1697 — 1703 var han informator hos häradshövding *Johan Cedercroona*, Kungälv. År 1703 slutade han denna condition och reste till Lund för att studera. Resan företogs med häst den 12 april från Kungälv till Tjuvkil och med båt från Tjuvkil till Malmö och gästgivareskjuts till Lund dit han ankom den 12 maj. Där blev han student och skrevs in den 15 maj vid universitetet varvid han antog namnet *Elfström*.

Han vistades vid universitetet endast ett halvt år och sedan han av biskop *M. Steuchio* erhållit *venia concionandi* (tillåtelse att predika) blev han informator på herrgården *Weiletorp* i Ljungby socken vid Kristianstad i Östra Skåne På söndagarna predikade han i kyrkorna i trakten.

År 1706 lämnade han Skåne för att bli informator hos familjen *Wäfwer* på Åby säteri i Tossene socken. Där bodde då gymnasieinspektören *Abraham Wäfwer*, som var förvaltare av den Hvitfeltiska donationen till Göteborgs Gymnasium. Han var gift med Elfströms moster *Cecilia Fagerdahl*. Den 8 febr. 1706 köpte han sålunda en häst av en student som hette *Herman Schröder* från Uddevalla, sedermera biskop i Kalmar, och den 9 febr. ”wid middagstid drog i Herrans Nampn från Lund”. Han övernattade i prästgårdar och gästgivaregårdar och den 17 febr. kom han fram till Kungälv. Han beräknade att vägen var 27 1/4 mil lång. (Ca 30 mil idag). Den 14 mars gick resan vidare till Tossene på Sotenäset i sällskap med *Abraham Wäfwer* och de anlände till Åby säteri den 17. På Åby stannade han till 1711.

Här träffade han sin blivande hustru *Anna Christina Olofsdotter Rathe*. De vigdes troligen den 23 juli 1711. Hon bodde då på Tossene prästgård, Överby, hos kyrkoherde *Nils Oberberg* och hans hustru *Christina Fagerdahl*. *Anna Stina* var född i Marstrand 1695 och dotter till tullnären där *Olof Rathe* (död 1708) och hans hustru *Benedicta Fagerdahl* (död 1702). Vid hennes död utplacerades deras barn i olika fosterhem utom den äldste brodern *Petrus*. En annan broder, *Jacob*, född 1694, bodde på Åby Herrgård hos *Abraham Wäfwer* och hans hustru *Cecilia Fagerdahl*. En tredje broder, *Anders*, född 1697, bodde på gården *Ottestala* i Myckleby socken på Orust hos häradsskrivaren *Erik Fagerdahl*. Var den fjärde brodern, *Johan* f. 1700, bodde saknas upplysningar om, men i Vänersborg bodde stadskassören *Olof Törnqvist* som var gift med *Barbro Fagerdahl*. Av Elfströms anteckningar framgår att Elfström och hans hustru hade kontakt med dem.

Om de två äldsta barnen finns det inga upplysningar. Brodern *Petrus Rathe* var vid denna tid student i Göteborg och blev senare teol. dr och en tid rektor vid Uddevalla skola. Han tjänstgjorde också som präst i Uddevalla och Skredsvik. Om den äldsta systern *Gertrud* saknas alla uppgifter.

Det var alltså minst tre av *Olof Rathes* barn som blev placerade hos moderns syskon — medlemmar av släkten *Fagerdahl*.

Till *Christina Fagerdahls* begravning i Askums kyrka den 24 jan 1711 lät *Petrus Rathe* trycka en likpredikan över henne. Den har följande underskrift: **Til yttersta Åhreminne / och i be- hiertande af een så bitter Afsaknad / enfaldigt beskrifwen**

1 A:o 1680 d: 16 Junij denatus Pater, A:o 1710 d: 2 Januarii denata Mater. (År 1680 den 16 juni dog min fader, år 1710 den 2 januari dog min moder.)

af den Saliga dödas närskylta Frände. P. R.

Till samma tillfälle hade också Peter Elfström skrivit en likpredikan som är undertecknad: **Till yttersta Åhreminne / samt Tienst skyldig Tacksamhets bewijs vpsatt och lemnat med Pennans Enfallighet.** Underskriften *Pennans Enfallighet*. kan tydas som P[eter] E[lfström]. Denna mening har Peter Elfströms initialer P.E. och betyder: *Den enkla pennan*, och kan tolkas: *Peter Elfströms enkla penna*.

Släkten Rathe var alltså befryndad med släkten Fagerdahl.

År 1711 dog komminister *Rassmus Canutus de Fine* i Tanum och kyrkoherden där *Andreas Borgvall* föreslog då troligen Peter Elfström som dennes efterträdare. Borgvall och Elfström hade varit studiekamrater i Lund. Då Elfström ej var prästvigd uppmanades han av domkapitlet i Göteborg att resa till Skara för att examineras och prästvigas för Tanum, eftersom biskopstjänsten i Göteborgs stift var vakant. Prästvigningen förrättades i Skara den 19 april 1711 av biskop Jesper Swedberg.

I Tanum råkade han nästan omedelbart i svårigheter ty den 11 augusti 1711 inföll ståthållaren i Norge Voldemar Löwendahl i Bohuslän. Denne marscherade ända ned till Herrestad varifrån han dock efter en kort tid drog sig tillbaka. Många präster kom i trängmål till följd av detta. Sålunda fördes kyrkoherdarna *Johan Bagger* i Skee, *Peder Gädde* i Naverstad, *Johan Qvihldahl* i Kville och komministern *Peter Elfström* i Tanum till Uddevalla i förhör och anklagades för att ha "varit i gott förstånd med de infallande normännen". De släpptes dock efter att ha förhörts.

Peter Elfström var en flitig dagboksskrivare. I 14 bevarade och interfolierade almanackor, från 1703 — 1729, har han nästan dagligen gjort anteckningar om vädret, iakttagelser om planeternas gång samt om resor i Tanums och Lurs socknar med därtill knutna ämbetshandlingar och om besök hos släktingar på Sotenäset, Uddevalla och Vänersborg. På 1720-talet är dessutom anteckningarna om vädret kompletterade med barometerståndet. Följande almanackor är kända: 1703-1704, 1706, 1714-1717, 1721-1722, 1724-1727 och 1729 tillsammans 14 st. (På omslaget till 1717 års almanacka finns en anteckning att den dåvarande ägaren 1794 bytt till sig den mot 1716 års almanacka. Alltså har 1716 funnits i antikhandeln så sent som på 1970-talet).

Enligt Elfströms noteringar i almanackorna hade han livliga kontakter med släkterna Wäfwér, Fagerdahl och Rathe. Bl. a. vistades ofta de äldsta döttrarna i Vänersborg hos mostern *Barbro Fagerdahl*, som var gift med stadskassören och rådmannen *Olof Törnqvist* och i Uddevalla hos borgmästare *Lars Silentz* vars hustru i andra giftet hette *Maria Wäfwér*. Hon var dotter till gymnasieinspektören *Abraham Wäfwér* på Åby säteri i Tossene.

På Lysegården i Rommelanda bodde *Abraham Wäfwers* änka *Cecilia* och även där gjorde Elfström besök bl. a. vid bröllopet mellan Cecilias dotter *Christina Wäfwér* och *Henrik Anckarström*, som en tid var kollega i Uddevalla skola. Dessutom korresponderade Elfström livligt med sin sväger *Petrus Rathe* i Uddevalla och han fick ofta besök i Tanum av medlemmar av släkten Rathe.

Peter Elfström var en intresserad odlare framför allt i sin trädgård och ett stort utrymme ägnade han åt noggranna anteckningar om grönsaker, blommor och fruktträd. Han har dessutom tecknat en bergskontur där han markerar solens upp- och nedgång under vår och höst. Elfström bodde på komministerbostället Lilla Ulvesked och det bör ha varit en utsikt därifrån som han tecknat. Texten är skriven med ytterst liten stil och är mycket svåräst i synnerhet väderleksanteckningarna, som är skrivna i och mellan de tryckta raderna på kalendersidorna.

Elfström och hans hustru reste årligen runt i socknen för att uppbära sin "rättighet" d.v.s. tiondet. Han berättar bl.a. om en resa till "norra öarna" i augusti 1721. De var ute i tre dagar och besökte 12 platser.

Elfström var en dugande prästman med stora kunskaper inte endast i sitt ämbete utan också i naturvetenskap trots att hans studier vid Lunds universitet endast uppgick till ett halvt år. Han hade ingen magistergrad, som prästerna vanligtvis hade vid denna

Här har Elfström tecknat husen på gården Semb (Säm) och en bergskontur där han markerat solens nedgång i februari till den 8 mars 1714. Under bilden finns anteckningar som kan ses som en läsövning.

tid. Det var först år 1729 som han tog pastorexamen, då han av domkapitlet hade blivit uppmanad att söka kyrkoherdetjänsten i Strömstad. Härvid blev han dock förbigången av Erik Nilsson Asp som fick tjänsten. Denne var gift med biskopens dotter. Naturintresserade präster blev vanligare i slutet av 1700-talet och 1800-talet — påverkade av den linneanska traditionen.

Elfström dog på komministerbostället Lilla Ulvesked den 24 feb. 1732. I Tanums kyrkobok (C:1) har han endast fått följande magra notis:

Mars d. 5 1732

Frå Ljillja Ulfvesked, Comminister Åhrewyrdige och Wåhl-lärde Herr Petrus Elfström, som dödde d. 24 Februarij 55 år gammal.

Man kan jämföra detta med vad som skrevs i samma källa om kyrkoherdarna i Tanum Borgvall och Ödman. Den senare var förf. till Bohus-Läns Beskrifning 1746. Båda begåvades med utförliga levnadsteckningar på c:a en och en halv sida.

Från 1703 och till sin död 1732 (åtminstone t.o.m. 1729) skrev han i sina små almanackor (10x7,3 cm) med sin spetsiga penna. Det har troligen funnits ca 30 almanackor, men endast 14 är återfunna. Var finns de övriga?

När man läser almanackorna tycker man sig kunna se Elfström sitta framför sitt fönster i sin kammare på Ulvesked. Framför sig har han ett talgljus som kastar ett svagt sken över den lilla almanackan på bordet. Han sitter och skriver i den med en ytterst vass fjäderpenna. Almanackan är liten och det är mycket som han vill berätta om dagen som gått. Och så måste vädret noteras. Men han skriver nog inte för eftervärlden utan det är minnesanteckningar han gör. Almanackorna är i privat ägo.

Elfströms hustru Anna Christina Rathe dog den 6 maj 1756. De hade följande barn, alla födda i Tanums socken:

Catharina, f. 1712, död på L. Ryland i Tanum 14/2 1779, inga ättlingar.

Christina Benedicta, f. 21/8 1716, död på L. Ryland i Tanum 1780, inga ättlingar.

Andreas, f. 23/3 1719, död 2/8 1767, präst och komminister i Tanum. Han var gift med Johanna Ödman dotter till kyrkoherde J. Ödman, Tanum. Om Andreas säger C.W. Skarstedt att "hans flit berömmes högeligen". De hade fyra barn som inte efterlämnade några ättlingar, men en dotter *Anna Christina* f. 23/11 1753 och d. 1791 var gift med nämndemannen Pehr Pehrsson (1747-1807) i Timmerås i Forshälla. De efterlämnade ättlingar,

Laurina, f. 12/5 1722 död samma år,

Johannes, f. 23/9 1723, bodde i Göteborg. Om honom har man inga upplysningar.

Johanna, f. 18/11 1729, död 1795, gift med Olof Svenningsson och bodde på Lilla Ryland. De har många ättlingar i Tanum.

Här följer två brev i transkription som berör Petrus Elfström. Originalbreven finns i Göteborgs Landsarkiv.

Exhib: 1711 d. 10 Maji

Såsom Theologie Studiosus, Dn: Petrus Elfström Gothoburgensis, är af Hr Kyrkioherden uti Tanum, Ährewördige / och Högvällärde Hr Andreas Borgwall ordente: ga kallad, tillika med Församlingen ther samma / städes til Comminister: och är sedermera uppå thenna Kallelse uti the stycken, som Kongl. Maj:tz Kyrckio/lag föreskrifwer, och til thet heliga embetet nödwändiga äro, af thet Ärewördiga Dom Capitlet i Götheborg/ wederbörligen förhörd worden; och befunnen wärdig at niuta sin Kallelse til godo. Altså lender / hwarjom och enom, som thetta öpna bref förekommer, at förstå, thet bem:te Hr Petrus Elfström Gothobur / gensis är uppå öfwan nemda Dom Capitels begieran, och nu berörda kallelse, offentl:n i Skara Domkyrko, / med bön och händers påläggning til thet Heliga Predikoembetet inwigder d:n 19 April, år 1711. För thet / öfriga önskar man nu som tå, af ret Hierta, at Gudh, hwars enskijlte tienare han således worden är / wille förlena honom sin Helga Ande; thet han med thes milda bistånd motte altid påminna sig sin / dyra Ed; Och så thet heliga embete förestå, och så tro:n i Gudz Församling tiena, at huru på then stora HER / rens dag, motta med hugnad få höra thenna rösten: Och tu gdeoch trogne tienare, öfwer en ringa / ting hafwer tu warit trogen: Jag skal sättia tig öfwer mycket: Gack i tins HERrens glädie. Matth:25:23. Skara d. 19 April 1711.

Jesperus Swedberg
Episc. Scar.

Cum originali Conoidare
vidi
Petrus Rydhenius
Consist. Scar. Notarius

Här wijdh Consistorium hafwer Kyrkeheerden till Thanum/Mag: And: Borgwall sig anmält och warit begiärande ther/Consistorium wille till bem:te Pastorat förordna någon [komminister] [efter]/then genom döden afledne Sahl: H:r Erasmi De Fines; hwarwijd/han och til kiänna gifwet ett [ringa studerande] skall wara [sinnad]/att honom till samma [komministerbefattning]. Så emedan Consistorium ej/ kunnat en sådan bem:te kyrkeherdens ansökning angående [komministerbefattningens]/ersättande afslå och mehrbem:te kyrkeherde er gierna till /fredz med ett [ringa studerande] blifwer honom til /ordinarier med hjelpare constituerad och förordnad, har Consistorium /härigenom welat inhemta [en ringa studerandes] tankar /här wijdh, att ther [en ringa studerade] skulle åstunda m[...] /bem:te [komministerbefattning] i Thanum han då med första som låter sijg[...] /inställer sig till Examen, hwarefter han sedan må blifwa recom[men] /deradh antingen hoos H:r Biskopen i Skara eller någon an /nan att undfå S: ordines och äntel: med fullmacht försedd /härom väntar Consistorium Swar med första och forblifwer/18. Giötheborg d. 8 Martij 1711 i d. R.D.L.C.G/

Burchard Busk
Gadeby Lambergh
Martin Pesohito

[Saccelan=kaplan
Sacllani=komministerbefattning
Perexigue=högst obetydlig, ringa]

Vackrast i Sverige

Kung Fredrik I var inte bara en god kännare av kvinnlig skönhet, under en resa i Valle stannade han vagnen, steg ut och slog fast att av alla de platser i riket han besett fanns ingen som överträffade Valle härad ifråga om naturens skönhet. Vi är väl otaliga som under åren instämt, och klivit ur våra bilar eftersom det är förenat med stora risker att köra genom Valle i körsbärsblommens tid. Kungsorden finns i den mycket innehållsrika och lärorika hembygdsboken **Öglunda – en socken i Valle härad**. Där får man veta det mesta om bygden, berättat av bygdens folk. Inte minst framgår det att Billingen gett kraft till otaliga kvarnar i sluttningarna. Här får vi vandra runt bland gårdarna och ta del av historia och ägarlängder, företag presenteras liksom färgstarka Öglundabor och mycket annat. Ofta handlar det om traktens skönhet som var så stor att järnvägen förde stora skaror dit att vandra i lundar och till utsiktstornet. Boken är en ypperlig bakgrund till vårens blomsterresor till Öglunda.

Hans Menzing

Öglunda – en socken i Valle härad. Redaktion: Ebon Lundgren, Morgan Johansson, Stig Karlsson, Lars-Erik Lööf och Valdemar Svensson. Utgivare: Eggby-Istrum-Öglunda hembygdsförening. 216 sidor. Pris 220:-.

Bengt Östmark

Den 3 november avled Bengt Östmark efter en kort tids sjukdom. Bengt var under många år ordförande i Västergötlands Fornminnesförening. Han utmärkte sig för kunnighet och hade en stark vilja att bevara samarbetet mellan föreningen och museet efter de statuter som han ansåg var gällande. Hans engagemang för Västergötlands museum var starkt ända in i det sista. När Stiftelsen för utgivande av Skaramissalet bildades blev Bengt vice ordförande, en post som han också innehade vid sin död. Samarbetet mellan Fornminnesföreningen och Västgötalitteratur blev allt starkare under Bengts tid som ordförande. På våra auktioner var han en ofta sedd deltagare. Bengt Östmark blev 78 år gammal.

Styrelsen

När Oscar I for med häst och vagn över Dettern

Sedan kung Oscar I och kronprins Karl 1845 i Trollhättan invigt en breddad och fördjupad Göta kanal, fortsatte de mot Frugården på Vänersnäs. Där gästade de greveparet Posse, som tog emot hela det kungliga sällskapet på ett mycket gästfritt sätt. Kronprinsen bjöds trots sommarvädret på sin favorit rätt, plumpudding, och i sin livliga konversation hävdade han att engelska snart skulle ersätta franskan som de bildades språk. Han förklarade också att han tyckte illa om att åka vagn, hans långa ben var nämligen då alltid i vägen. Detta hjälpte dock inte, efter ett kort besök trängdes det kungliga sällskapet ihop i sina eleganta vagnar och for tvärs över Dettern mot Såtenäs. Denna genväg var ofta använd och möjliggjordes nu genom att vattenståndet var ovanligt lågt. Nästa mål, med övernattnin, var Degeberg på Kålland, där Edward Nonnen grundat Sveriges första lantbruksinstitut.

Om den kungliga resan över den grunda Vänerviken berättas i boken **Systrarna på Liseberg**, som kom ut 1922 och skrevs av Edward Nonnens dotter Emily E Nonnen. Den har nu kommit ut i nytryck och i den berättas inte så mycket om Degeberg men desto mer om familjen Nonnens liv på Liseberg, det göteborgska landeri som i dag är en av Europas mest kända nöjesparker.

Familjen Nonnen var av engelsk härkomst, men utvandrade till Hamburg, varifrån man dock tvingades bort på grund av de oroliga tiderna under Napoleonkrigen. Göteborg tedde sig lugnare och John Nonnen satsade där pengar i ett länge framgångsrikt sockerbruk och bosatte sig på Liseberg. Sonen Edward försvann dock tidigt för studier i London och Stockholm och Fanny flyttade till England genom sitt äktenskap. De andra systrarna Emily, Mary, Ann och Charlotte gjorde dock Liseberg till ett hem fyllt av kultur och anlade där en praktfull trädgård.

Emily E Nonnen bygger sin bok på efterlämnade brev och dagböcker och mycket tack vare detta får man en inblick i en unik miljö och bjuds på en fängslande skildring av systrarnas glädjeämnen och bekymmer.

Emily var, liksom systrarna, estetiskt begåvad, gav ut en tidning, skrev barnböcker och var en skicklig konstnär. Hon utbildade sig på målarkola i Köpenhamn, hade utställningar i Stockholm, var mycket produktiv som artist och många talangfulla akvareller och teckningar gjorda av henne är bevarade.

På Liseberg grundade systrarna också en skola för flickor. Den hade länge gott renommé och många elever har berättat om glada och lärorika år i den.

John Nonnens sockerbruk kom senare på obestånd men räddas av att en ung man, David Carnegie, som övertar det och senare också börjar tillverka porter. Om Johns och Davids relationer berättas det i boken på ett rörande sätt. Där ges också en färgstark och hemsk skildring av den koleraepidemi som härjade i Göteborg 1834 och som spreds till Vänerhamnarna.

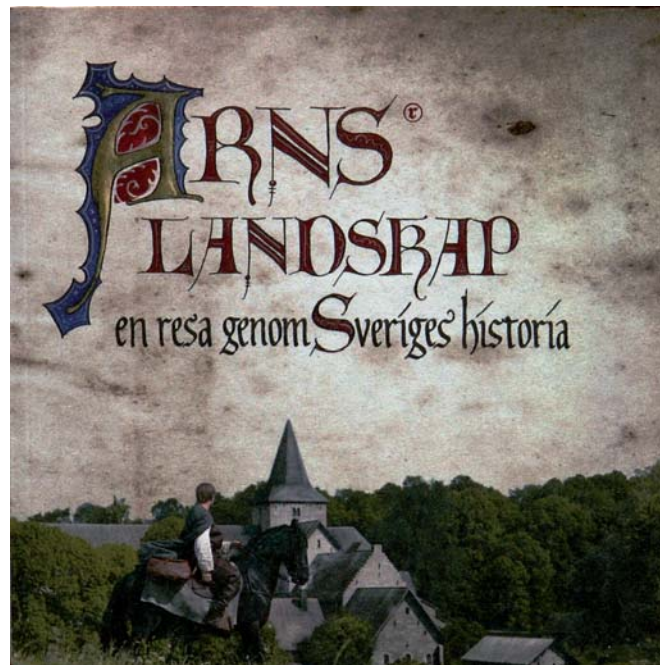
Naturligtvis hade systrarna Nonnen täta kontakter med brodern. Emily berättar i ett brev att Edward en gång hämtat henne i Göteborg och skjutsat henne till Degeberg. Där hade Emily förväntat sig över de stora förändringar som skett med gården. Ny mangårdsbyggnad hade byggts, mönsterträdgård och park anlagts och lantbruksinstitutet hade många och intresserade elever. Dessa hedrade syskonen och inbjudna grannar genom att ordna en trevlig middagsbjudning där de underhöll med teater och sång och som avslutning bjöd in till dans. Den glada festen fortsatte ända till klockan två på morgonen.

Två av systrarna, Emily och Mary levde kvar på Liseberg fram till tidigt 1900-tal. Då tog staden över det vackra landeriet och förvandlade det till nöjespark.

Tore Hartung

Emily E Nonnen, **Systrarna på Liseberg**. Kabusa Böcker 2008. 195 s.

Arns landskap är helt sagolikt

Kanske den berömda Sagan om ringen inspirerades av Hornborgatrakten. Författaren J.R.R. Tolkien var specialist på den gamla Beowulfsagan som många anser ha rötter i Västergötland, och hämtade uppslag från den. Långa sjön i Ringensagans Midgård skall vara just Hornborgasjön och området kompletteras av Billingen och Kinnekulle.

Just nu förknippas Västergötland av många med landskapet i filmerna och romanerna om tempelridaren Arn Magnusson, men bygden är väl så spännande i verkligheten. My Lindberg letade inspelningsplatser för filmerna och fick därigenom närkontakt med historiens landskap. Under inspelningar vid filmens Forsvik, som i verkligheten byggts upp vid Varnhems kyrka, passerade My utgrävningarna av föregångaren till dagens kyrka och insåg att hon där såg ben av verkliga människor från det 1100-talet som filmerna skildrar.

Så hon satte sig och skrev en berättelse om det verkliga Västergötland, vars medeltidshistoria är väl så spännande som Arns. Inte minst i Varnhemstrakten där ett par mycket rika kvinno-gravar berättar om mäktiga människor som hade kontakter med Romarriket redan för bortåt 2000 år sedan.

Resultatet har blivit en mycket vacker liten bok med mängder av bilder ur film och verklighet. Bildberättelserna kompletteras med fakta kring rader av spännande platser i landskapet, men där torra fakta skickligt lättas upp av berättelser och skrönor. Det är där Beowulf och Hornborgasjön kommer in. Fast Beowulfsagan knyts ju till många platser i bygden. Här dyker denne anglosaxiske sagohjälpte upp även vid Skalandahögen, och jag vill minnas att folk i Göta älvdalen anser att mycket utspelas just där.

De korta texterna ger alltså åtskillig bakgrund till fortsatta västgötastudier. Här får vi rentav frågor att besvara och ett korsord att lösa. Men framför allt får många förhoppningsvis tips på trevliga utfärder.

Hans Menzing

Arns landskap, en resa genom Sveriges historia. Författare: My Lindberg. Förlag: My Film, Göteborg. 160 sidor med massor av färgbilder, en del ur filmerna. Pris 150:- + ev porto 30:-. Pg 59 24 33-7.

Vikarien på Varas Värn

Ina Ljung får sitt första vikariat som journalist på tidningen Varas Värn utan att veta något om det märkliga Västergötland med dess fornminnen och ålderdomliga indelning i härader och bon. Inte heller något om det starka missnöje som hon oavsiktligt släpper lös med sina troskyldiga artiklar.

Kanske är Ina Ljung det bästa som hänt Västergötland sedan Bengt den gode byggde sina broar, sägs det i baksidestexten till denna sommars stora skrattsuccé **Den larmande hopens dal** (Bonniers). Och skrattandet sker helt på vår bekostnad. Erik Andersson, som själv är från Alingsåstrakten, driver med västgötars historiehysteri och hysteriska hembygdskärlek. Det är kanske förklaringen till att rikspress och radio haft lysande recensioner av boken, medan jag och andra västgötska gräsrotter är måttligt imponerade. Men visst får den som känner Västergötland och dess historia behållning, inte minst av alla de orter som skymtar förbi. Fast i ett ålderdomligt sammanhang. Redan på de första sidorna nämns Finnestorp, platsen vid Lidan där man hittat offrade vapen och andra ägodelar från en här som besegrades på folkvandringstid, d v s för cirka 1500 år sedan.

I dagens lokaltidningar preciseras platsen till gränsen mellan Falköpings och Vara storkommuner, här handlar det om gränsen mellan Laske och Vilske härader, eller än mer mellan Lungs och Gudhems bo. För i den här boken är världen, eller i vart fall Västergötland, ännu uppdelad i bon, vad det nu kan vara. I historieböckerna blir man inte riktigt klok på när och hur de fungerade.

Och så hettar det till när Ina i all journalistisk ambition startar ett bondeuppror i annars så fredliga Göteve ute på Falbygden. Man hotar att sluta odla spannmål till dryga 08:or, de kan leva på soltorkade tomater och basilikakvistar. I alla fall verkar det så i tidningen, fast dagen efter är det många som inte vill stå för sina yttranden.

Om ni undrar så är Varas Värn en tidning som täcker hela Västergötland, men all bevakning sker strikt efter härads- eller bogränser. Lokalpatriotismen är rentav större än i verkligheten. Så visst får författaren in många fullträffar, men samtidigt blir det lite tamt. Detta är ju ett landskap där man ännu kan skriva böcker om att asaguden Oden bodde i Lilleskog mellan bergen.

Och skulle ni undra över Bengt den gode, som Ina jämförs med, så var han biskop i Skara på 1100-talet och enligt gamla berättelser den störste av dem alla. Fast i den nya västgötska medeltidshistoria som Jan Guillou skrivit om tempelriddaren Arn Magnusson är biskop Bengt en otrevlig typ som hjälper priorinnan i Gudhem att plåga de två unga Ceciliorna. Enligt Guillou skall Bengt rentav ha bannlysts och efter det ha flytt från Skara med sin kona. Fast om det står förstås inte ett ord i historieböckerna.

Så felet med boken Varas Värn är väl att den inte utnyttjar de märkliga historier som redan finns. Här berättas visserligen en

historia, en isländsk saga om Götenebor som hoppar ned i ättestupan av ren snålhet, men här är berättelsen nästan poetisk och inte ett ord om att detta är islänningars bild av snåla västgötar.

Hans Menzing

Vilken succé för vår egen historiska tidning!

Skaffa en egen prenumeration på
Mimers brunn -
arkeologi etnologi & historia i
Västra Götaland

Helårsprenumeration 250:- (6 nr)

Sätt in pengarna på bankgiro 5117-2286

texta namn och adress. För info:

vatteljuset@telia.com eller tel. 0512/205 19

Bli medlem i Svenska Exlibrisföreningen.

Medlemskap erhålles genom insättande av årsavgiften
175 kronor (för medlemmar utom Sverige 225 kronor)
på föreningens postgirokonto 33 45 82-4.

Antikvariat Wettern

Göran Midman Hjo

Västgöta- & Vätternlitteratur

Litografiska tryck,

Tersner, J A Berg, G Mellin, Billmarck

Tunnbindaregränd 1 A

544 30 Hjo

www.antikvariatwettern.dinstudio.se

0503-655895, 076-5547970

www.bokborsen.se

Carl Jonas Erik Hasselbergs exlibris

Carl Jonas Erik Hasselberg hade utan tvekan många strängar på sin lyra. Förutom psalmförfattare och skald var han forskare och vetenskapsman. Han var en av pionjärerna i turismens barndom, gav uppslag till den första av Svenska Turistföreningens fjällstationer, Västra Arådalen, utstakade och kartlade vandringsleder i fjällen och utarbetade den första fristående turisthandboken för Jämtland och Härjedalen 1904. Men han skrev även teologiska verk. Vid prästmötet 1911 utsågs han till praeses vid kommande prästmöte 1919. Till detta skrev han, efter omfattande arkivforskningar synodalavhandlingen *Norrländskt Fromhetsliv på 1700-talet*. Denna avhandling utgör den första vetenskapliga framställningen av de tidigaste stora väckelserörelserna i Norrland. Avhandlingen låg sedan till grund för hans hedersdoktorat i teologi vid Uppsala universitet 1921. 1935 utgav han boken *Under Polstjärnan* som skildrar Tornedalens kyrkliga historia. Vid sin 75-årsdag 1931 hedrades han med en festskrift.

Hasselberg föddes i Östersund 1856, student i Uppsala 1875 och efter sju års studier med både bredd och djup prästviges han i Härnösands domkyrka 1882. Kyrkoherde i Grundsunda i Ångermanland 1898 till sin död 1938.

Släkten Hasselberg härstammar från Hasslösa socken i Västergötland. Carl Jonas Erik var tredje generationen av prästsläkten Hasselberg. Den förste var Jonas Hasselberg, 1741-1831, kyrkoherde i västgötska Flistad åren 1804-1831. Den andre var Claes Anton Hasselberg, 1812-1892, kyrkoherde i västgötska Grevbäck 1868-1892. Idag kan den Hasselberska släkten räkna fem generationer präster. Efter Carl Jonas Erik följde Karl Bertil Hasselberg, 1897-1965, kyrkoherde i Hällesjö 1936-1963 och Carl-Olof Hasselberg, 1931-2008, kyrkoherde i Järpås 1972-1985 och i Tossene 1985-1996. Carl-Olof Hasselberg hade ett rikhaltigt bibliotek där kyrkohistoria och genealogi var hörnstenarna. Om sin släkt skrev han i vårt *Meddelande* 1993:1. Genom olika giftermål kom även släkten att befryndas med åtskilliga prästsläkter i vårt land bl. a. den Arbmanska.

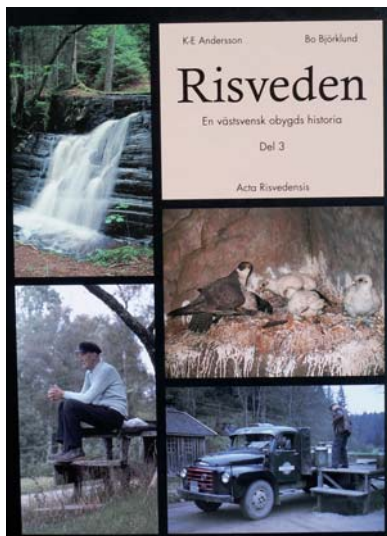
I vår nuvarande psalmbok har Carl Jonas Erik Hasselberg med en av sina psalmer. Det är nr 570, *Fördolde Gud*. Som skald publice-
rade han fyra diktsamlingar. Han utförde även översättningar av utländska dikter. Hans bibliotek var imponerande och större delen av böckerna var gediget inbundna och med insatt exlibris.

Hasselbergs exlibris innehåller flera olika motiv: Flistads kyrka med ursprung i 1100-talet och som var den första prästgenerationens, Jonas Hasselbergs, kyrka. Bredvid Flistads kyrka finns kung Ranes hög, och här stod en gång Flistadsstenen (nu i SHM) med sina märkliga runor, allt inramat av lyran, skaldens främsta symbol.

Carl-Olof Hasselberg 1931-2008

Storverk om Risveden

Risveden är befolkad av förlöpta munkar från klostret i Lödöse och lösekonor från Göteborg, försäkrade skräpnikören Karl Martinsson i Hålanda. För dem som inte gick på den skräpniken berättade han lika övertygande att bara två personer överlevde digerdöden, ett fruntimmer från Sandåker i Hålanda, och en karl i Erska: Dom olla' sig (gifte sig) och de flesta i Risveden härstammar från dom. De e därför vi e släkt med varandra allihop.

Mellan de bördiga västgötska slätterna och älven som ledde ut i stora världen låg det farliga skogsområdet Risveden, som det gällde att ta sig igenom helskinnad. Långt fram i tiden oroade sig slättbönderna när de skulle ta sig igenom skogen med matnyttiga varor till hungrande göteborgare. För att vara på plats på torget på morgonen måste de ge sig iväg mitt i natten efter ett par timmars sömn på gästgiveriet i Sollebrunn.

Idag riskerar man på sin höjd att vintertid köra fast i en snödriva långt från närmaste gård. Under andra tider är området vackert och lätt ålderdomligt och de dåliga vägarna tvingar bilisten att sakta in och njuta av vyerna.

Karl-Erik Andersson och Bo Björklund har gjort en stor kulturgärning som i tre fullmatade böcker skildrat denna bygd genom tiderna. I den tredje, och sista försäkrar de, handlar det om småfolket. Människorna som med hårt slit och många knep försökte överleva i de små torpen ute i skogen. Här redovisar de område efter område, torpbebyggelsen och de människor som levat där i gamla härliga bilder och massor av fakta.

Det finaste med boken är att det aldrig blir torra fakta. Författarna har forskat i alla tänkbara dokument och folkliga minnen, och kan ge en förvånande levande bild av hur livet kunde vara i de fattiga torpen. Inte minst levde humorn mitt i slitet, det är där skräpnikören Martinsson i inledningen kommer in. I boken får vi träffa åtskilliga udda personer – eller som det uttrycks i boken Folk som va annevessare.

Även för oss som bor långt från Risveden och bara tvälar över där ibland sommartid, är böckerna en härlig läsning med sitt myller av intressanta personer och miljöer. Det är en fantastisk insats författarna gjort som samlat och nedtecknat alla dessa folkminnen som annars riskerat att försvinna. Ofta känner sig läsaren nästan vara med och uppleva stämningen när man suttit och samtalat om gamla minnen vid köksbordet, allt känns så äkta.

Hans Menzing

Risveden. Ett västsvensk obygd historia. Del 3. Författare: K-E Andersson och Bo Björklund. Förlag: Acta Risvedensis. 274 sidor i stort format med massor av gamla bilder.

Våra orter får ofta namn efter sina åar

Efter några sidor hamnar den här boken hos Roy och Roger på Macken i Bitterna, och det med all rätt. Precis som TV-klassikern Macken är detta en betraktelse över verkligheten, men med lätt ironisk distans. Våra ortnamn betyder oftast inte alls det vi tror, men förklaringarna kan ibland vara ännu mera spännande.

Bredöl betyder alltså inte alls att detta är platsen där de breda pojkarna tar sig en öl. Namnet syftar på Nossan som här breder ut sig i ena hölja, som det heter på det vilda västgötska språket. Det vill säga en breddning eller fördjupning av det annars rätt beskedliga vattendraget.

Och alla vänner av vår vilda historia får ursäkta men Alvhem är inte alls ett hem för alverna i Sagan om Ringen. Alv är samma ord som i alvar som på Öland. Alvhem är alltså en plats med tunt, magert jordlager.

Alla som brukar se Västnytt, och det gör väl alla i Västsverige, har förstås stött på de roande, men också lärorika, inslagen om våra märkliga ortnamn. Detta är alltså TV i bokform, lika underfundigt och roande. Bilderna är valda på samma sätt, det handlar inte alls bara om enkla illustrationer utan om bilder som berättar sin egen historia.

Vi kan lära oss att vattendrag som idag knappast märks ligger bakom rader av ortnamn. Som Vättlösa vid E20 utanför Götene, det handlar naturligtvis inte alls om att folk där är ovanligt vettlösa. Vätt i början av namnet syftar på vatten medan slutet syftar på en glänta eller äng. Så namnet syftar på Byån och namnet betyder gläntan vid vattnet. På samma sätt har namnet Vinköl, som lockar till så många skämt om vin och öl, inget med starka drycker att skaffa. Det handlar bara om vanligt vatten, Blåsarebäcken svänger här i en kraftig vinkel, och det är den vinkeln som återfinns i början av namnet. Däremot syftar faktiskt Vilske i ortnamnet Vilske-Kleva på vildmark medan klev ju är en bergsklyfta där det relativt lätt går att ta sig uppför berget.

Men Bitterna då? Jo inledningen Bit syftar på bete medan avslutningen betyder något magert, en mager betesmark alltså. Här behövs nog en mack så att man kan försörja sig.

Hans Menzing

Ortnamn i västra Sverige. Författare: Kjell Wigers. Fotograf: Tommy Wiberg. Förlag: Carlssons. 223 sidor. Pris 180:- + ev porto 30:-. Plusgiro 59 24 33-7.